

KALA- JA RIISTARAPORTTEJA nro 352

*Anna-Liisa Toivonen
Juhani Kettunen
Asmo Honkanen
Jarkko Saarinen*

Luonto- ja elämymatkailu - elinkeinon edellytykset
Esiselvitys tutkimusaiheista

Helsinki 2005

Anna-Liisa Toivonen, Juhani Kettunen, Asmo Honkanen ja Jarkko Saarinen

Luonto- ja elämysmatkailu — elinkeinon edellytykset. Esiselvitys tutkimusaiheista

Raportissa tarkastellaan luontoon perustuvan matkailuelinkeinon tämänhetkistä olemusta kirjallisuusselvityksenä. Tavoitteena on määritellä tutkimuskokonaisuuksia, jotka kiinnostavat eri sektoreiden luontomatkailututkimusta. Tutkimusaiheiden kartoittamiseksi pyritään hakemaan tulevaisuuden tiedontarvealueita, joihin tutkimuksen keinoin voidaan varautua. Toimintaympäristön eri tasojen muutoksia ennakoidaan. Odotettavissa olevia muutoksia ja ennakoitavissa olevia vuorovaikutuksia ja ristiriitoja läpikäyden päädytään muutamiiin aihealueisiin, joita esitetään systemaattisen jatkosuunnittelun pohjaksi. Esiselvityksessä todetaan myös luontomatkailun tutkimuksen monimuotoisuus sekä valtakunnallisten ja alueellisten tilastotietojen puute.

luontomatkailu, elämysmatkailu, tutkimussuunnitelma, esiselvitys

Kala- ja riistaraportteja 352

951-776-492-8

1238-3325

33 s.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Viikinkaari 4
PL 2
00791 HelsinkiRiista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Viikinkaari 4
PL 2
00791 HelsinkiPuh. 0205 7511 Faksi 0205 751 201
<http://www.rktl.fi/tutkimuslaitos/julkaisut> (pdf)Puh. 0205 7511 Faksi 0205 751 201
www.rktl.fi

Sisällys

ALKUSANAT.....	1
1. JOHDANTO.....	2
1.1. Tutkimussuunnittelun tausta.....	2
1.2. Matkailututkimusten kehityshistoriaa.....	2
1.3. Luontomatkailun määritelmät ja rajaukset	3
2. LUONTOSUHDE JA ELÄMYS	6
3. LUONTOMATKAILUN NYKYTILA SUOMESSA.....	8
3.1. Toimintaympäristö	8
3.2. Keskeiset toimijat	8
3.3. Kysyntä ja tarjonta.....	9
3.4. Aluetalouden näkökulma.....	11
3.5. Hanketoiminta	11
3.6. Luontomatkailu yritystoimintana	12
4. LUONTOMATKAILUUN VAIKUTTAVAT TOIMINTAYMPÄRISTÖN MUUTOKSET.....	14
5. SUHTAUTUMINEN LUONTOMATKAILUUN JA RISTIRIIDAT	17
6. TUTKIMUKSEN ASIAKASTAHOT JA TIEDONTARPEET.....	19
7. TUTKIMUSALUEIDEN KARTOITUS.....	22
7.1. Lähtökohdat ja näkökulmat	22
7.2. Ehdotuksia tutkimusaiheiksi.....	22
7.2.1. Luontoresurssin käyttö	22
7.2.2. Luontomatkailu ja yhteiskunta	24
7.2.3. Elinkeinojen harjoittamisen ulottuvuus.....	25
8. TUTKIMUSSUUNNITTELUN TEKNISET OSUUDET	27
8.1. Tutkimuksen verkostoituminen	27
8.2. Tutkimuksen rahoitus	27
8.3. Tutkimushankkeiden välinen yhteistyö	27
8.4. Olemassa olevat rekisterit.....	28
9. LÄHTEET.....	30

Alkusanat

Luontomatkailun tutkimusta valmistelemaan perustettiin Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitokselle Elinkeino- ja yhteiskuntatutkimukseen vuoden 2004 alkupuolella työryhmä, joka on vuoden aikana kokoontunut neljä kertaa. Työryhmässä on varsin tiiviisti keskusteltu luontomatkailututkimuksen tarpeista, aiheen monipuolisuudesta, haasteellisuudesta ja mahdollisuuksista. Vuonna 2004 järjestettiin kaksi tilaisuutta uudelle kohderyhmälle yhteistyötahojen löytämiseksi. Elokuussa pidettiin Helsingin Linnanmäellä tutkijoille suunnattu seminaari, joka käsitteli mahdollisia uusia tutkimuskohteita ja yhteistyömahdollisuuksia. Kutsut kohdennettiin alalla toimijoille ja seminaariin osallistui yhteensä 35 henkeä. Toinen tilaisuus, Luontomatkailupäivät, kohdennettiin suuremmalle luontomatkailuyleisölle ja paikalla Tampere-talolla oli yhteensä 218 osallistujaa. Luontomatkailun tutkimussuunnitelmaa valmisteltiin samalla taustalla.

Työryhmään ovat kirjoittajien lisäksi kuuluneet
Anssi Ahvonen, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Jorma Kemppainen, Toiminimi Kempex
Sirpa Kurppa, Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus
Mika Laamanen, Kalatalouden keskusliitto
Markku Myllylä, Kalatalouden keskusliitto
Juhani Salmi, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos

Työryhmä on käsitellyt haastavaa aihetta idearikkaasti ja innostavasti. Tässä raportissa esitellään työryhmän kokoama luettelo luontomatkailututkimusaiheista jatkotyön pohjaksi. Parhaat kiitokset kaikille työhön osallistuneille.

1. Johdanto

1.1. Tutkimussuunnittelun tausta

Jo pitkään on ollut näkyvissä kalaan, riistaan ja poroon liittyvien alkutuotantoammattien yhteiskunnallisen merkityksen väheneminen. Alkutuotannon rinnalle on käytännön sanelemana syntynyt uusia sivuelinkeinoja ja niistä matkailulla on näköpiirissään lisääntyvää kysyntää. Luontomatkailu tarjoaa elinkeinona mahdollisuuksia hyödyntää luontoa ilman suuria investointeja ja samalla lisätä työmahdollisuuksia maaseudulle. Alkutuotantoammattien harjoittaja on useimmiten lähellä sitä arvoketjun päätä, missä arvonlisäys on pienin eli kaukana kuluttajasta. Matkailuelinkeino lähentää arvoketjussa alkutuottajaa ja kuluttajaa ja lisää siten potentiaalia elinkeinon harjoittamiseen.

Luontomatkailualalle on viime aikoina tullut paljon yrittäjiä, joista menestyjät ovat ammattimaisia myös yritystoiminnan alueella. Uudet viestintämahdollisuudet ovat edesauttaneet verkostojen syntymistä, ja luontomatkailupalveluja tarjoavat sekä suorat internetin kaupalliset ohjelmapalveluportaalit että matkailutuotteiden perinteiset myyntikanavat. Kun tulevaisuuden trendit ennustavat matkailun kasvavan ja yleensä palvelujen kysynnän yleistyvän, luontomatkailuyrittäjäys on alkanut kiinnostaa. Tässä tutkimussuunnittelussa keskitytään erityisesti luontomatkailuun viittaavan elinkeinon edellytyksiin ja taloudellisiin kysymyksiin. Tällöin mm. yleinen luonnon virkistyskäytön problematiikka jää monin osin tarkastelun ulkopuolelle.

Monella matkailun sektorilla on keskenään samanlaisia tavoitteita, tiedontarpeita, ongelmia ja epäkohtia. Sen sijaan, että tutkittaisiin erikseen kalastusmatkailua, erämatkailua, elämysmatkailua, metsästysmatkailua ja esimerkiksi maatilamatkailua, on perusteltua laajentaa näkökulmaa ja ulottaa tarkastelu koskemaan koko luonto- ja elämysmatkailun tutkimuskenttää. Tällä saavutetaan muutamia selkeitä etuja. Pieniä erityisaloja yhdistämällä tutkimuskustannukset saadaan alaa kohti pienemmiksi, kun jokaista varten ei erikseen pystytetä omaa tutkimusta. Niukkoja tutkimusresursseja saadaan paremmin hyödynnettyä, kun eri sektorit eivät kilpaile tutkimusrahoista, vaan tekevät yhteistyötä keskenään. Verkostoitumisesta haetaan myös asiantuntemusta ja hankkeiden vetovastuun ottajia. Tutkimuksen tavoitteena on tulevien tiedontarpeiden ennakointi ja niihin varautuminen. Tavoitteena on myös pysyä vahvasti kiinni taloudellisissa ja yhteiskunnallisissa teemoissa.

1.2. Matkailututkimusten kehityshistoriaa

Michael Hall'in (2004) mukaan matkailuun liittyvä tutkimus on varsin pitkään ollut yhteydessä laajempaan tarpeeseen palvella elinkeinoa ja lisääntyvää kysyntää. Tarkastelu on keskittynyt enemmän matkailun kulutukseen kuin tuotantoon ja tarjontaan. Luontoon perustuvan matkailun ja virkistystutkimuksen yhteydessä 'palvelujen' käyttäjänäkökulman lisäksi keskeisenä perspektiivinä on toiminut matkailun ja luontoresurssin välisen suhteen tarkastelu sekä luontokohteiden inventointi. Tyypillisimmillään matkailukäytön ja luonnon suhdetta on tarkasteltu matkailun fyysisten vaikutusten ja kantokykytematiikan kautta (ks. Saarinen 1994; Butler 1999). Nykyisin kantokykykeskustelun on tutkimuksessa ja matkailupolitiikassa korvannut matkailun kestävyuden arviointi.

Matkailututkimuksen suhteellisen lyhyessä historiassa on nähtävissä erilaisia tutkimuksellisia jaksotuksia (Jafari 1982), jotka ovat heijastuneet myös kotimaiseen ja

luontomatkailemisen tutkimukseen. Vaiheet eivät ole täysin eri aikaisia; nykyinen matkailututkimus sisältää useita eripituisen historian omaavia tutkimustraditioita. Alkuvaiheessa, aina 1970-luvun vaihteeseen saakka, oli kansainvälisesti vallalla puolesta puhumisen traditio (edistämispuhe). Tällöin tutkimuksen lähtökohtina olivat elinkeinon tarpeet ja tavoitteena matkailun taloudelliset hyödyt ja työllisyys. Sitä seurasi kriittinen tutkimustraditio (varoittamispuhe), jonka taustalla oli matkailun ja sen vaikutusten voimakas kasvu 1960-luvulta alkaen. Kritiikki keskittyi matkailun haitallisiin vaikutuksiin erityisesti suhteessa sosiaalisiin ja kulttuurisiin kysymyksiin mutta myös ekologiset tekijät nousivat kantokykäajattelun kautta keskusteluun.

Matkailun puolesta puhumisen ja kriittisen keskustelun traditiot keskittyivät olemassa olevan matkailun vaikutusten tutkimiseen. Niitä seuranneessa sopeuttamistraditiossa (vaihtoehtopuhe) ryhdyttiin 1980-luvulta alkaen etsimään vaihtoehtoisia malleja; ns. vaihtoehtomatkailemista eri muodoissa (Jafari 1982). Vaihtoehtomatkaileminen edusti vaihtoehtoa nimenomaan massaturismille ja sen lieveilmiöille. Toisaalta myös vaihtoehtomallit alkoivat saada kasvavassa määrin kritiikkiä osakseen 1990-luvulla. Vaihtoehtopuhetta ja siihen liittyvää matkailukeskustelun ideologisoitumista seurasi Jafarin mukaan tietoperusteinen matkailututkimuksen traditio (tietotarvepuhe), jossa pyritään akateemisesti mielenkiintoisten kysymysten tarkasteluun. Tutkimuksessa tiedostetaan, että matkailuilmiö on yhä kasvava talouden ja kulttuurin ala, jonka vaikutukset lisääntyvät, ja vaikutusten hallinta edellyttää lisääntyvässä määrin tietoa. Matkaileminen ei kuitenkaan enää jäsennyy yksinomaan erillisenä ilmiönä, vaan osana laajempia prosesseja. Samalla on otettu etäisyyttä sopeuttamistraditioon ja ajatuksen, jonka mukaan jokin tai jotkin matkailun muodot olisivat automaattisesti parempia (esim. ekomatkaileminen) tai tuottavampia (esim. kansainvälinen massaturismi) kuin toiset. Tutkimuksen tueksi onkin tarvetta kehittää laajempaa teoreettista ajattelua, tietoperustaa ja tutkijoiden koulutusta. Tämä jo siitä syystä, että matkailua ei voi ainakaan vielä määrittää tieteenalaksi, jolla on omat teoreettiset ja käsitteelliset lähtökohtansa, vaan kyseessä on pikemminkin moniulotteinen ja -tieteinen tutkimuskohde. Monitieteisten tutkimusprosessien laatuarviointi on ongelmallista ja se voi osaltaan vaikeuttaa myös tutkimusrahoituksen saamista.

Suomessa matkailututkimuksen puolesta puhumisen tradition voidaan arvioida olleen vallitseva lähes 1990-luvun vaihteeseen saakka. Kriittinen keskustelu heräsi toisaalta itsenäisenä (ks. Jokinen & Veijola 1990), mutta monin osin myös kytkeytyneenä vaihtoehtomatkailemista käsittelevään keskusteluun (Hemmi 1995). Tutkimustoiminnan nopea laajentuminen ja kansainvälistyminen siirsivät keskustelua varsin nopeasti tietoperusteisen tutkimusasetelman suuntaan. Nykyisten matkailua – mukaan lukien luontomatkailemista – koskevien tutkimusteemojen ja –kysymyksenasettelujen (ks. Saarinen 2003) voidaan katsoa edustavan pitkälti kansainvälisen matkailututkimuksen sisältöä ja henkeä.

1.3. Luontomatkailemisen määritelmät ja rajaukset

Luontomatkailemista on olemassa monenlaisia määritelmiä. Yleisemmin se käsitetään luontoon tukeutuvaksi matkailuksi, mikä jo sinällään johtaa rajausongelmiin. Tutkimussuunnittelussa on tavoitteena välttää traditionaalista sektorijattelua ja etsiä tutkimuskohteita, joilla olisi laajempaa kiinnostusta yli sektorirajojen, kuitenkin niin, että side omiin erikoisalueisiin säilytetään. Luontomatkailemista liittyvien käsitteiden selkiintymättömyys tuottaakin tässä suhteessa myös jonkin verran ongelmia. Esimerkiksi luonto- ja ekomatkailemisen käsitteellinen ero koetaan usein häilyvänä.

Luontomatkaileminen määritellään usein luonnon vetovoimaisuuteen ja/tai luonnonympäristössä tapahtuviin aktiviteetteihin perustuvaksi matkailuksi (ks. Järviluoma 2001). Määritelmä jättää runsaasti tulkinnanvaraa esimerkiksi yksittäisten aktiviteettien kuten moottorikelkkailun ja laskettelun tai luonnon virkistyskäytön

suhteen. Lisäksi perinteisen massaturismin kulmakivet 'Sun, Sea, Sand and Sex' edustavat jokseenkin kaikki luontoon viittaavia elementtejä ja tekijöitä. Luontomatkailun kotimaisen, monitieteisen ja sektorirajat ylittävän tutkimusohjelman valmistelun näkökulmasta hedelmällisen lähtökohdan voidaan nähdä rakentuvan siten, että luontoon perustuva matkailu ymmärretään edellä esitetyn tietoperusteisen tutkimustradition hengessä osana laajempaa matkailutaloutta ja sitä muokkaavia yhteiskunnallisia prosesseja. Tällöin luontomatkailua ei lähestytä muusta matkailu- ja aluetaloustoiminnasta ikään kuin täysin irrallisena tekijänä. Luontomatkailuun liittyy myös omaa yritystoimintaa, tuotteita ja erilliskohteita, mutta niiden kehittyminen ja kuluttaminen edellyttävät käytännössä muun matkailutalouden, paikallisyhteisöjen ja -elinkeinojen tukea. Tähän kokonaisuuteen liittyvät vuorovaikutussuhteet mahdollistavat monipuolisten tutkimusasetelmien rakentamisen.

Tilastollisen toimialaluokituksen (TOL 2002) näkökulmastakaan luontomatkailu ei ole toimiala. Edes matkailu ei ole toimialaluokituksen mukaan toimiala. Lähimmät siihen viittaavat toimialat ovat 'Majoitus- ja ravitsemistoiminta' ja 'Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne'. Matkailun tilastointi on lähtenyt majoitustilastoinnista ja laajentunut ensin majoitusyritysten tunnuslukuihin ja myöhemmin henkilöliikenteen tunnuslukuihin. Toimialaluokituksessa luontomatkailu ja esimerkiksi kalastusmatkailu ovat valitettavasti täysin erillään toisistaan ja varsin syvällä tahoillaan. Pääluokan 'Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne' alla on luokka '63 Liikennettä palveleva toiminta ja matkatoimistot', sen alla '633 Matkatoimistot ja muu matkailua palveleva toiminta', sen alla '63302 Muu matkailua palveleva toiminta' ja sen sisällä 'Erilaiset matkailun ohjelmapalvelut: **luonto- ja elämysmatkailu**, seikkailut, safarit yms'. Pääluokan 'Muut yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset palvelut' alla on luokka '92 Virkistys-, kulttuuri- ja urheilutoiminta', sen alla '92720 Muualla luokittelemattomat virkistyspalvelut', jonka sisällä '**Virkistyskalastuspalvelut**'. Matkailun ohjelmapalvelut -toimialaraportti (Ryymän 2004) seuraa yritystoiminnan kehitystä tämän luokitushaaran valikoiduilla osilla.

Matkailutilasto määrittelee matkailun toiminnaksi, jossa ihmiset matkustavat ja oleskelevat tavanomaisen elinpiirinsä ulkopuolella olevassa paikassa korkeintaan yhden peräkkäisen vuoden ajan vapaa-ajanvietto-, liikematkai- tai muussa tarkoituksessa (Tilastokeskus 2004a; ks. Chadwick 1994). Yleismääritelmään on vielä tarkennuksia. Matkailua on kolmea perustyyppiä, kotimaanmatkailua, ulkomailta tulevaa matkailua ja ulkomaanmatkailua. Tilaston ulkopuolelle jäävät mm. yöpymiset veneilysatamissa, yksittäisten lomamökkien vuokraus, yksityismajoitus kokonaisuudessaan sekä jokamiehenoikeudella luonnossa majoittuminen. Tilaston mukaan kaikista matkoista vapaa-ajanmatkoja on 73 %. Kaikkien matkailuun suoraan ja epäsuorasti liittyvien toimialojen liikevaihto vuonna 2002 oli 8 % kaikkien toimialojen liikevaihdosta ja henkilöstön määrä lähes 14 % kaikkien toimialojen henkilöstöstä Suomessa. Myös Tilastokeskuksen (2004b) 'Suomalaisten matkailu' -vuosikirjan mukaan valtaosa 15 - 74 -vuotiaiden suomalaisten tekemistä matkoista on vapaa-ajanmatkoja.

Matkailun satelliittitilinpäiden (Kauppa- ja teollisuusministeriö 2004) mukaan Suomessa kulutettiin matkailuun yhteensä yli 8 miljardia euroa vuonna 2001. Matkailun aikaansaama arvonlisäys oli lähes 2,8 miljardia euroa, joka on 2,4 prosenttia Suomen bruttokansantuotteesta. Matkailu työllisti 57 000 henkilöä eli 2,4 prosenttia koko kansantalouden työllisistä. Luontomatkailun rahavirrat ja työpaikat ovat toistaiseksi olleet valtaosin sen tukitoimintojen puolella, esimerkiksi majoitus-, liikenne- ja vähittäiskauppapalveluissa.

Ympäristöministeriön (2002) ohjelmassa luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun edistämiseksi luontomatkailu käsitetään mahdollisimman laajasti ja sillä tarkoitetaan kaikkea luontoon tukeutuvaa matkailua. Käsitettä voidaan supistaa määrittelemällä se matkailuksi, jonka yhteydessä virkistäydytään luonnossa. Luontomatkailussa luonto on merkittävä vetovoimatekijä tai toimintaympäristö. Luontomatkailu yhdistää

luonnon virkistyskäytön ja matkailun. Matkailussa taloudelliset arvot korostuvat ja luonnon virkistyskäytössä hyvinvointivaikutukset korostuvat.

Tutkimuskohteena luontomatkailu sisältää luontomatkailupalveluiden kuluttajien ja tuottajien yhteiskunnallista ja taloudellista käyttäytymistä ja vuorovaikutusta muun yhteiskunnan ja luonnon kanssa. Luontomatkailupalvelun loppukuluttajan pitää olla sekä virkistymässä luonnossa että matkalla ja lisäksi jonkun pitää maksaa siitä yrittäjälle. Luontomatkailuyrittäjä myy luontoelämyspalveluita matkailijoille. Luontomatkailutuote on luontoon tukeutuva, maksullinen palvelutuote.

2. Luontosuhde ja elämys

Tutkija Riikka Sorsa (2004a) kirjoittaa: *Ihmiset havainnoivat ja käsittävät fyysisen luonnon eri tavoin, mikä vaikuttaa tapoihin puhua siitä ja käytäntöihin sitä kohtaan. Kollektiivisesti jaetut luontoon liittyvät ajattelu- ja toimintatavat ovat kulttuurisidonnaisia ja muuttuvat ajassa ja tilassa. Toimijoiden suhteet luontoon ovat moniulotteisia ja tilannesidonnaisia. Kaupunkisuunnittelijoiden, poliittisten päättäjien ja luonnonsuojeluviranomaisten luontotulkinnat ovat objektiivisia ja institutionaalisia. Luonto jäsenyy ekologisina muuttujina, kuten biodiversiteettinä, uhanalaisina lajeina ja luontotyyppinä. Matkailijan luonto on representatiivinen, luonnosta tuotetut tulkinnat ohjaavat sitä, miten matkailija sen kokee ja käsittää. Matkailijan kokemus on siis välittynyt. Mainonta ja muu viestintä rakentavat mielikuvia. Luonto on visuaalisen kulutuksen kohde, luontomatkailuun liittyy muotoja, joissa fyysinen kokemus on hyvin olennainen. Myös auditiivisuus, luonnon rauhallisuus ja hiljaisuus ovat luontomatkailijalle usein tärkeitä. Luontoa parannellaan matkailullisen vetovoiman lisäämiseksi. Paikallisen asukkaan luonto on kokemuksellinen. Luonto jäsenyy pääasiassa paikkasidonnaisena. Viljelijän mielestä kaunis luonto on muokattua ja hoidettua eikä luonnonvaraista ja tuottamatonta. Alueelliset työllisyysvaikutukset tekevät paikallisten suhtautumisen myönteisemmäksi. Ihmiskeskeinen eli antroposentrinen luonnon hyödyntämiseen perustuva näkökulma saattaa painottua sekä matkailutoimijoiden että paikallisväestön suhteessa luontoon. Viranomaisen näkökulma luontoon on biosentrisempi kuin paikallisväestön tai matkailuelinkeinon.*

Kiinnostus luontoa ja ympäristöä kohtaan lisääntyy harrastusten kautta (Luostarinen ja Vanhamäki 2001). Luontoon liittyvät harrastukset näyttävät olevan luonnollinen seuraus jo aikaisin lapsuudessa syntyneestä kiinnostuksesta luonto- ja ympäristöasioita kohtaan. Luonnon läheisyydessä asuminen tai vapaa-aikana tapahtuva luonnossa liikkuminen ja sitä kautta luonnon tarkkailu näyttävät tuovan ihmisen lähemmäksi luonnon elementtejä ja niissä tapahtuvia muutoksia. Viihtyisä luonnonympäristö herättää emotionaalisia kokemuksia ja nämä ovat luonteeltaan positiivisia. Luonnonympäristö ei ole vain visuaalinen kokemus vaan myös aktiivista tekemistä.

Jokapäiväisessä elämässä luonto on meille välttämättä läsnä olevaa, mutta usein huomaamatonta. Luonto on joskus läsnä vain ihmisten keskinäisen toiminnan taustanäyttämönä. Sieltä luonto voi nousta esiin negatiivisesti, ikään kuin vitsauksena, esimerkiksi sateena tai syystalven pimeytenä, joka häiritsee toimintaamme ja suunnitelmiamme (Kuhmonen 1998). Toisaalta nykyisessä elämänmuodossa luonto tunnetaan ja tunnustetaan merkityksissä, joilla on myönteinen väritys. Ehkä tyypillisimpiä asioita ovat maisemien ihailu tai yksinkertaisesti kauniista säästä nauttiminen. On myös yhä tavanomaisempaa puhua luonnon "elämyksellisistä arvoista". Luontoelämykset mielletään vaihtoehtoisina kokemuksina urbaanille elämälle ja sen kuitenkin monin tavoin yhdenmukaiselle kokemuspiirille. Elämyksellisellä tasolla luonnosta etsitään rauhaa, hiljaisuutta ja avaruutta, mutta myös vaihtelua ja jännitystä. Luonto kiehtoo ihmisiä moniulotteisuudessaan ja vastakohtaisuuksissaan. Se on turvallinen, mutta myös pelottava. Sillä näyttää olevan kyky tarjota jotakin erilaista.

On myös syytä muistaa, että suomalaisten myyttinen luontosuhdemaine on joidenkin silmissä jo aikansa elänyt. Sotien jälkeisen jälleenrakennuksen sukupolven juuret olivat vielä maalla. Kosketus maaseutuun ja luontoon kulkeutui suurille ikäluokille vanhempien ja isovanhempien kautta. Kesämökkikulttuurilla on todennäköisesti ollut huomattava vaikutus suomalaisen luontosuhteen välittymisessä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Kaupunkilaislapsilla yhteys maahan ja metsiin saattaa katketa helposti, jo parissa sukupolvessa. Heille luonnon kohtaaminen aikuisena on erilainen elämys.

Latomaa (2000) selittää Freudin teoriaa psyykkisen energian eli elämyksellisesti koetun rauhattomuuden ja mielenliikkeiden sitomis- ja merkityksenantopakosta. Sitomisessa vapaa elämyksellisyys, psyykkinen energia, koettu rauhattomuus kiinnitetään mielekkäisiin tai merkityksellisiin sisältöihin ja merkityssuhteisiin. Psyykkinen jännitys, jolle koemme olevan sitomiskeinot, jonka siis koemme olevan hallintamme piirissä, koetaan miellyttävänä. Merkityksenanto on elämyksellisyyden sitomista kokemuksina ilmeneviin merkityssisältöihin ja -suhteisiin. Tämä puolestaan sujuvoittaa esiyymmärtäneisyytenä tulevaa mielekkyyden- tai merkityksenantoa. Psyykkisellä sitomisella on erilaisia sitomisen asteita. Mieli pyrkii sitomaan sitomattoman energian jo sidotun avulla ja mm. luova ajattelu on aikaisemman merkityksenannon ylittämistä. Tapahtuman kokeminen elämyksenä riippuu siitä, virittääkö se psyykkisen energian sitomista vaativalle tasolle. Tavarosta ja palveluista on tulossa vähemmän keskeisiä kuin kulutuksen yhteydessä tapahtuvista elämyksistä (Pine & Gilmore 1999). Elämysten mahdollistamisesta ja optimoinnista tulee avainkysymys yrityksen markkinoinnin onnistumiselle.

Vittersø ym. (2001) ovat mitanneet luontoelämyksen miellyttävyyttä. Elämykseen johtavalla virikkeellä ei ole merkitystä, ellei mieli kykene liittämään sitä käsiterakenteeseensa. Virikkeen lähteitä voivat olla ainakin paikka, tekeminen ja sosiaalinen ympäristö. Tavoitteen, mielikuvan ja todellisuuden välinen yhdistyminen on tärkeä elämyksen syntymisen edellytys. Virikkeen voimakkuuden tutkimisen sijasta on tutkittu mielen yhdentymisvastusta (assimilation resistance). Pieni yhdentymisvastus aiheuttaa helppouden tunnetta ja miellyttävyyttä, vastuksen kasvaessa herää mielenkiinto ja haasteellisuuden tuntu sekä edelleen vaikeus, ärsyyntyminen ja turhautuminen. Elämys tuntuu positiiviselta, kun subjektiivisesti asetettu tavoite saavutetaan mielenkiinnon ja haasteellisuuden alueella. Elämyksen miellyttävyyden mittausta perustui kyselyyn, jossa arvioitiin luontokokemusta paikan, tekemisen päämäärän ja saavutetun mielentilan osalta käyttäen tunnetiloja faktoreina.

3. Luontomatkailun nykytila Suomessa

3.1. Toimintaympäristö

Luontomatkailun ja sen kehittämisen kannalta olennainen merkitys on paitsi elinkeinopolitiikalla myös maa- ja vesialueiden omistussuhteilla. Suomen maapinta-alasta reilusti yli puolet on yksityisten omistuksessa. Yksityinen maanomistusosuus on suurimmillaan maan etelä- ja länsiosassa noin 85-95 % maa-alasta, kun Lapin läänissä valtion omistuksessa on suunnilleen noin 70 % (Virtanen 1995). Vesialueiden omistuksen suhteen alueelliset erot ovat samansuuntaisia: Etelä- ja Keski-Suomessa järvi- ja rannikkovedet ovat useimmiten yksityisten – joko osakaskuntien tai kokonaan yksityisten – omistuksessa. Valtion hallinnoimien yleisvesien osuus kokonaispinta-alasta on suunnilleen 9 % ja niistä valtaosa sijaitsee Lapissa (Salmi ym. 2002).

Valtion omistamien maa- ja vesialueiden hallintoa johtaa maa- ja metsätalousministeriön alainen Metsähallitus, joka vuoden 1994 alusta muuttui liikelaitokseksi, sen toiminta rahoitetaan valtaosin liiketoiminnasta saatavilla tuloilla. Eduskunta on asettanut laitokselle tulos- ja palvelutavoitteita: valtion on saatava tietty tuotto metsäomaisuudesta, mutta tuloja voi tulla myös metsänviljelymateriaalista sekä metsästys-, kalastus- ja ulkoilupalvelusta (Virtanen 1995). Metsähallitus hallinnoi muun muassa 35 kansallispuistoa (8170 km²), joilla on matkailijoille tärkeä virkistysellinen funktio. Esitettyjen ja valmistelussa olevien uusien kansallispuistojen perustamiskeskustelun taustalla on luontomatkailun alueellisella kehittämisellä aiempaakin keskeisempi rooli.

3.2. Keskeiset toimijat

Luontomatkailuyritykset ovat tyypillisesti pieniä, osa-aikaisia ja/tai sivutoimisia. Yksityinen sektori on siis työvoimavaltaista yksityisyrittäjyyttä. Sektorille on luonteenomaista hanketoiminnan moninaisuus. Hankkeiden aloitteentekijöitä on monilla tasoilla. Rahoitus on usein osittain tai kokonaan julkista ja kesto vaihtelee vuodesta muutamiin vuosiin. Tavoitteena on paikallisen tai alueellisen yritystoiminnan tukeminen ja kehittäminen sekä yhteistyön aikaansaaminen. Valtakunnallisilla kehittämishankkeilla on ajettu mm. verkostojen rakentamista ja lähialueyhteistyötä. Viranomaiset myöntävät useista eri EU-rahallaisista tukea matkailuhankkeille.

Valtioneuvoston toimenpideohjelmassa luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi on 30 toimenpidettä, joilla luonnon virkistyskäyttöä ja luontomatkailua edistetään. Ympäristölähtöisten aihepiirien lisäksi omina kohtinaan mainitaan tuotteistaminen ja yhteistyön kehittäminen sekä kysyntälähtöisyys ja tiedon ja osaamisen lisääminen. Vastuutahoina ovat mm. eri ministeriöt ja Metsähallitus.

Suomen ympäristökeskus (SYKE) on tutkimus- ja asiantuntijalaitos, joka tutkii ympäristön muutoksiin liittyviä ilmiöitä ja kehittää ratkaisuja muutosten hallintaan. Se lähestyy ympäristöongelmia monitieteisesti yhdistäen luonnontieteellisen tekniseen tutkimukseen myös yhteiskunnallisia näkökulmia.

Matkailun edistämiskeskus MEK toimii Kauppa- ja teollisuusministeriön (KTM) alaisuudessa ja sen tehtävänä on markkinoida Suomen matkailutarjontaa ulkomailla. Kotimaassa MEK tukee ja osallistuu matkailun tuotekehitykseen sekä koordinoi matkailutuotteiden ja -palveluiden laadun kehittämistä. MEK teettää vuosittain useita matkailututkimuksia. Niistä laajin on Tilastokeskuksen tekemä

Rajahaastattelututkimus, joka antaa tietoja Suomeen saapuvien matkailijoiden motiiveista, ajan- ja rahankäytöstä sekä mm. matkan syistä.

Valtioneuvoston asettama ja sisäasiainministeriön nimittämä Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (pääsihteeri Eero Uusitalo MMM) on nimittänyt Maaseutumatkailun teemaryhmän (www.mmm.fi/maasmatk) (puheenjohtaja Reijo Martikainen) v. 1994 ja ryhmä toimii ainakin vuoden 2005 loppuun saakka.

Matkailualan verkostoyliopiston (www.tourismuninet.org) toiminta vakinaistui vuoden 2001 alusta. Joensuun yliopisto perusti Savonlinnan yliopistoyksikköön erillislaitoksen (matkailualan opetus- ja tutkimuslaitos) matkailualan verkostoyliopiston toimintaa varten. Matkailualan tietokeskus vakinaistui osaksi matkailualan verkostoyliopiston perustoimintaa vuoden 2004 alusta. Matkailun verkostoyliopistona toteutettavassa ohjelmassa on mukana 17 suomalaista yliopistoa, joista osalla, kuten Lapin ja Oulun yliopistoilla, on myös oma matkailututkimukseen kytkeytyvä koulutuskokonaisuutensa. Lisäksi monet sektoritutkimuslaitokset ovat perustaneet luontomatkailuun tai luonnon virkistyskäyttöön liittyviä hankkeita.

Matkailualan tietokeskus (www.matkailu.org) on tietopalvelu, joka toimii matkailutiedon välittäjänä ja samalla Matkailualan verkostoyliopiston laitoskirjastona Joensuun yliopiston yhteydessä.

Suomen luontoyrittäjyysverkosto ry:n (www.luontoyrittaja.net) toiminnan lähtökohtana on yrittäjyys ja kuluttajien asettamiin haasteisiin vastaaminen. Yhdistyksen rakentama verkosto pohjaa toimintansa alan olemassa olevien osaajien kattavaan yhteistyöhön. Verkostosta vastaa Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus Seinäjoella.

Matkailun verkosto-osaamiskeskus (MOSKE) (moske.matkailu.org) toimii tutkimusmaailman ja elinkeinon välisenä katalysaattorina, hyödyntää eri alojen huippuosaamista ja kansainvälistä asiantuntijuutta elinkeinon tarpeisiin sekä välittää matkailuyritysten tiedon- ja osaamisen tarpeita tutkimuslaitoksille.

Suomen Matkailututkimuksen Seura perustettiin keväällä 2004. Seuran tarkoituksena on edistää monitieteistä matkailualan ja vapaa-ajan tutkimusta, lisätä alojen harrastusta sekä matkailun ja vapaa-ajan tutkimuksen arvostusta. Eräänä keskeisenä välineenä tavoitteiden saavuttamisessa on Matkailututkimus -lehden julkaiseminen.

Luontomatkailun yritystoimintaa tukevat lisäksi kunnat, maakuntien liitot ja TE-keskusten yritys-, maaseutu- ja työvoimaosastot sekä ympäristökeskukset.

3.3. Kysyntä ja tarjonta

Tilastokeskuksen (2004b) mukaan suomalaisten **matkailutottumukset** pysyivät ennallaan vuonna 2003 edelliseen vuoteen verrattuna. Maksullisen majoituksen sisältävien kotimaan vapaa-ajanmatkojen määrä kasvoi edellisvuodesta 5 prosenttia, 4,2 miljoonaa matkaan. Mökki- ja vierailumatkoja tehtiin kotimaassa 20 miljoonaa, mikä on 8 % enemmän kuin vuotta aiemmin. Ulkomaille tehtiin edellisvuoden tapaan 2,6 miljoonaa lomamatkaa. Sen sijaan vapaa-ajanristeilyjä tehtiin 1,9 miljoonaa, mikä on 9 % edellisvuotta vähemmän, eli laivamatkailun suosio on hiipunut. Luontomatkailun näkökulmasta trendi näyttää kasvavalta.

LVVI-kyselytutkimus (Sievänen 2001) on laaja luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi. Se jakautuu **kysyntä- ja tarjontaosiin** ja sisältää kysynnän väestötutkimuksen, kysynnän teematutkimuksia sekä virkistysalueiden, ulkoilureittien ja virkistyspalveluiden tarjontatutkimuksen.

Matkailun **ohjelmopalveluyrityksiä** on tilastoitu hieman yli 1000 (Ryymän 2004) ja näistä suurimpia ovat huvipuistot ja hiihtokeskukset. Ohjelmallisia aktiviteetteja

tarjoavia yrityksiä arvioidaan Suomessa olevan noin 500, joista pääosa toimii Itä- ja Pohjois-Suomessa. Määrällisesti eniten tarjotaan moottorikelkkasafareita (Komppula 2002). Poroa hyödyntävien matkailuyritysten määrä on lisääntymässä nopeasti. Poronhoitoalueella ja sen läheisyydessä toimii noin 70 ohjelmapalveluyritystä, joiden toiminta tukeutuu poroon (Kempainen ym. 2003).

Maa- ja metsätalousministeriön vapaa-ajan kalatalouden kehittämissstrategiassa (Anon. 2002) esitetään arvioita **kalastusmatkailun** näkökulmasta. Majoitusyrityksiä, joille kalastus on tärkeä oheispalvelu arvioidaan olevan 70 - 100 ja oheistuote noin 600 - 800:lle. Ohjelmapalveluyrittäjistä noin 70 - 100 arvioidaan olevan kalastusoppaita ja muita, mm. eräoppaita tms. 300 - 450. Teno- ja Tornionjoen lohensoutajia on noin 50. Varausjärjestelmän piirissä olevia, vetovoimaisia kalastuskohteita arvioidaan olevan 50 - 100.

Vuonna 2000 Suomessa oli 79 800 **maatilaa**, joista 27 % eli 21 800 oli monialaisia tiloja. (Niemi & Ahlstedt 2002, 14-15). Maaseudun pienyritysrekisterin mukaan 3,8 % maatiloista eli yli 3000 tarjoaa matkailupalveluja (Komppula 2004).

Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen, Taloustutkimuksen ja Tilastokeskuksen yhteistyönä päivittämän **maaseutuyritysrekisterin** mukaan maaseudun majoitus-, ravitsemis- ja virkistyspalveluja tarjoavien yritysten yhteenlaskettu lukumäärä ei ole kasvanut vuosien 1997 ja 2000 välillä. Yrityksiä oli vuonna 2000 edelleen noin 3200. Yritysten koko sen sijaan on kasvanut: yhteenlasketut työpaikat ovat lisääntyneet reilut 10 prosenttia eli vajaat 600 vuosityöpaikkaa. Edelleenkin maaseutualueilla ei em. toimialojen työpaikoista sijaitsee kuin vajaa 10 prosenttia, mutta maaseudun kannalta lisätyöpaikat ovat merkityksellisiä.

Virallisen tilastoinnin ulkopuolelle jäävien noin 2100 **maaseutumatkailu**yrityksen kehittymisestä ei ole tarkkoja tietoja. Yritysten lukumäärä on kuitenkin kasvanut koko viime vuosikymmenen ajan maaseudun vilkkaan kehittämistyön tuloksena. Myös yritysten koko on todennäköisesti hienoisessa kasvussa. Tilastokeskuksen tilastoimista yrityksistä eniten työpaikkoja olivat lisänneet pienet majoitusyritykset sekä ohjelmapalveluyritykset. Laiho ym. (2005) arvioivat maaseutumatkailun piirissä toimivien noin 3000 - 3600 yrityksen joukossa olevan 1200 - 1400 yritystä, jotka tarjoavat kalastuspalveluita ja näistä noin 120:n saavan vähintään puolet liikevaihdostaan kalastusmatkailijoilta.

TE-keskusten ja kauppa- ja teollisuusministeriön julkaiseman **maaseutumatkailualan** toimialaraportin (Martikainen 2004) mukaan maaseudulla sijaitsee 3600 matkailu- ja virkistyspalveluja tuottavaa yritystä. Virallisen tilastoinnin ulkopuolelle jäävä maaseutumatkailun ympärivuotinen majoituskapasiteetti on noin 30 000 vuodepaikkaa. Tämä vastaa lähes kolmasosaa maan hotellien vuodepaikkamäärästä.

Matkailun ohjelmapalveluyritysten asiakkaista noin puolet on vapaa-ajanmatkailijoita ja puolet yritysasiakkaita. Asiakkaista 80 % on kotimaasta ja 20 % ulkomaisia (Aalto ym. 1999). Kotimaisista asiakkaista omasta maakunnasta eli verraten läheltä tuli lähes puolet. Ohjelmapalveluita välittävien markkinointikanavien (hotellit, matkanjärjestäjät, kunnalliset matkailuorganisaatiot, matkailukeskukset) asiakkaista 64 % oli yrityksiä ja 32 % vapaa-ajanmatkailijoita. Asiakkaista 65 % oli kotimaasta ja 35 % ulkomaisia.

Matkailutilasto 2004 -julkaisusta ilmenee, että vuonna 2003 matkailu Suomesta ulkomaille ja ulkomailta Suomeen väheni, mutta kotimaan matkailu kasvoi. Tilastointi kattaa kuitenkin vain ns. rekisteröidyn majoituskapasiteetin. Tilastoidun vapaa-ajanmatkailun osuus yöpymisistä nousi edellisestä vuodesta sekä kotimaisten että ulkomaisten matkailijoiden osalta. Tilastoidut yöpymiset lisääntyivät eniten Keski-Suomessa ja Lapissa. Vuokramökkimajoitus jää suurimmaksi osaksi virallisen majoitustilaston ulkopuolelle. 'Suomalaisen matkailu' -vuosikirjan mukaan vuokramökkimajoitus on yleisin maksullinen majoitusmuoto pitkällä, vähintään neljän

yöpymisen pituisilla kotimaanmatkoilla. Vuonna 2003 mökkiyöpymisten määrä oli lisääntynyt kotimaan matkailun kasvua selvästi enemmän. Signaalit toimialalta ovat selvästi luontomatkailun kasvun odotuksia tukevia, mutta suoraa yhteyttä luontomatkailuun ei voida osoittaa.

3.4. Aluetalouden näkökulma

Luontomatkailupalveluiden kysyntä on voimakasta matkailukeskuksissa ja suurten kaupunkien läheisyydessä. Luonnolla on keskeinen merkitys matkailussa etenkin Pohjois- ja Itä-Suomessa sekä saaristoalueilla. Luontomatkailun aluetaloudelliset vaikutukset ovat paikoin merkittävät. Ympäristöministeriön (2002) mukaan Suomen matkailusta noin neljäsos on luontomatkailua. Luonnon virkistyskäyttöön ja luontomatkailuun liittyvien työpaikkojen kokonaismäärä vastasi vuonna 2000 noin 32 000 henkilötyövuotta. Työpaikoista noin kolme neljäsosaa on kotimaisen ja loput ulkomaisen kysynnän tuottamia. Valtioneuvosto teki helmikuussa 2003 periaatepäätöksen toimintaohjelmasta luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi. Ohjelmassa arvioidaan, että alan työpaikkojen määrä voisi nousta kehittämistoimilla 64 000:een eli kaksinkertaistua nykyisestä vuoteen 2010 mennessä. Luontomatkailun kehittämisellä voidaan edistää myös syrjäisten maaseutualueiden säilymistä elinvoimaisena. Matkailun aluetaloudellisista vaikutuksista maaseudulle ei ole olemassa tilastoja, eikä aihepiiristä ole olemassa kattavia tutkimuksia (Saarinen 2004).

3.5. Hanketoiminta

Valtioneuvoston periaatepäätös (2001) Suomen matkailupoliittisista linjauksista luo perustan matkailun hanketoiminnalle. Päävastuu matkailun konkreettisesta kehittämisestä on kuitenkin alueellisilla toimijoilla: maakuntien liitot vastaavat alueellisesta kehittämisestä aluekehityslain mukaisesti, työvoima- ja elinkeinokeskukset (TE-keskukset) ohjaavat tukien muodossa matkailun kehittämistä eri puolilla Suomea. Matkailun kehittämis- ja markkinointitehtävien piirissä toimii lisäksi alueellisia matkailuorganisaatioita, seutukunnallisia ja kunnallisia yrityskehityskeskuksia, ammattikorkeakouluja ja muita oppilaitoksia. Kuntien vaikutus matkailun toimintaedellytyksiin on suuri erityisesti kaavoituksen muodossa. Käytännön kehittämistyössä esimerkiksi kalastusmatkailun osalta pitkäaikaisella hanketoiminnalla on saavutettu liiketaloudellista vaikuttavuutta (Laiho ym. 2005; Myllylä ja Laamanen 2005).

Matkailupoliittisten linjausten mukaisesti julkisen sektorin tärkeimmät kehittämiskohteet ovat maantieteellisen ja hallinnollisen yhteistyön lisääminen, matkailuun suunnattujen julkisten tukien vaikuttavuuden lisääminen, koulutukseen ja tutkimukseen panostaminen, matkailupalvelujen sähköisten jakelukanavien ja saavutettavuuden edistäminen, sekä matkailupalvelujen laadun parantaminen sekä kestävä kehityksen mukaisen toiminnan edistäminen (Valtioneuvoston periaatepäätös 2001).

Maaseutumatkailun kehittäminen on useissa tapauksissa pirstaleista, pienimuotoista ja suunnittelematonta. Kehittämishankkeita on paljon, hankevetäjien matkailullinen ammattitaito on usein puutteellista ja tavoitteet ovat lyhyen aikavälin paikallisia tavoitteita (Komppula 2004).

Suomen matkailupoliittisten linjausten mukaisesti tavoitteena on, että matkailuun suunnattu julkinen tuki käytettäisiin mahdollisimman tehokkaasti. Rahoituspäätöksissä tulisi ensisijaisesti keskittyä nykyisten matkailukohteiden palvelutarjonnan

parantamiseen sekä matkailun liiketoiminnan kehittämiseen. Uuden toiminnan tukemisessa tulisi kiinnittää huomiota erityisesti innovatiivisten ja uutta kysyntää luovien matkailupalvelujen kehittämiseen. Rahoituspäätöksillä tulisi tukea ensisijaisesti erikoistumista ja teema- ja kärkituotteiden rakentamista, sesonkien ulkopuolelle sijoittuvien matkailupalvelujen kehittämistä, veturiyrityksiä ja niitä tukevia yritysverkostoja sekä teemapohjaista kehittämistoimintaa, matkailukeskittymien vahvistamista ja monipuolistamista, sekä ulkomaanmarkkinointiin suunnattujen, suuraluekonseptiin perustuvien tuotteistojen kehittämistä (ks. Komppula 2004).

Toimijoita on matkailun kehittämisessä vähintäänkin riittävästi, mutta valtakunnallinen koordinaatioelin puuttuu. MEKin rooli rajoittuu käytännössä vain ulkomaanmarkkinointiin eikä sillä ole toimivaltaa alueellisiin päätöksiin tai toimijoihin nähden. MEKin teettämän matkailun ulkomaanmarkkinoinnin rakenteellisia ongelmia ja esteitä selvittäneen tutkimuksen mukaan matkailuelinkeinon edustajien mielestä tärkeimpiä kehittämiskohteita matkailun markkinoinnin alueella on Suomen tunnettuus ulkomaan markkinoilla, kotimaisten matkailuyritysten yhteistyö sekä ulkomaisten yhteistyökumppaneiden löytäminen. Sopivimmat tahot yhteistyön organisoimiseen ovat elinkeinon kannalta matkailun alueorganisaatiot sekä MEK (Matkailun edistämiskeskus 2002a). Maaseudun matkailuelinkeinon kehittämistyön haasteena on maakuntarajat ylittävän kehittämistyön onnistuminen. Yhteistyössä on Etelä- ja Länsi-Suomen alueellisen maaseudun kehittämisohjelman (ALMA) alueella päästy alkuun. Perusasiat, kuten luokitukset, laatujärjestelmät ja varausjärjestelmät ovat valtakunnallisia kysymyksiä, joiden tulee olla yhteismittallisia koko elinkeinossa. Niiden kehittämistä pitäisi tukea valtakunnallisina hankkeina. Alueille kerran ohjattuja varoja on kuitenkin ollut vaikea yhdistää alueiden yhteenliittymiä tai koko maata kattaviksi.

3.6. Luontomatkailu yritystoimintana

Yrityksen varsinainen tuote syntyy, kun tarkasteluun otetaan ydinpalvelun lisäksi kaikki ne aineelliset ja aineettomat tekijät, jotka tuottavat asiakkaan virkistäytymisen tarpeen tyydyttämiseen jotakin lisäarvoa. Varsinainen tuote on se perustuotteen kokonaisuus, josta asiakas maksaa sovitun hinnan ja joka yleensä kuvataan yrityksen esitteessä. Niin sanottu laajennettu tuote käsittää yrityksen palveluympäristön, asiakkaan ja yrityksen välisen vuorovaikutuksen, asiakkaan oman osallistumisen tuotteen syntymiseen sekä saavutettavuuteen liittyvät tekijät (Komppula 2002).

Matkailutuotteen ytimen, palvelukonseptin, muodostaa idea siitä, millaista arvoa asiakas odottaa kokevansa ja miten luodaan edellytykset tämän kokemuksen syntymiselle. Markkinointiviestinnässä palvelukonsepti ilmaistaan siten, että se herättää asiakkaalle mielikuvia siitä, että tämän tuotteen avulla asiakas voi kokea juuri sellaisia kokemuksia ja sellaista arvoa, joita hän matkalta tavoittelee. Palvelukonsepti perustuu asiakkaan tarpeisiin, jotka taas pohjautuvat asiakkaan primäärisiin ja sekundäärisiin matkustusmotiveihin. Primäärisellä motiivilla tarkoitetaan matkan tarkoitusta, syytä, joka johtaa matkustamiseen. Sekundääriset motiivit taas liittyvät siihen, miten ja minne matkustetaan sekä millaisia päätöksiä tehdään niissä rajoissa, jotka matkan tarkoitus mahdollistaa (Komppula 2002).

Pelkät mahdollisuudet eivät ole tuotteita. Tuotteesta voidaan puhua vasta silloin, kun asiakas tietää, mitä palveluja hintaan kuuluu ja mistä palveluista on maksettava lisää. Jos tavoitellaan elämysten tarjoamista, on osattava luoda mielikuvia erilaisista elämyksistä, pystyttävä takaamaan sellaiset palveluprosessit, joissa asiakkaan elämyksen syntyminen on mahdollista sekä luotava sellainen palvelujärjestelmä, että toistuvat elämykset muodostuvat asiakkaan tavoitteeksi. Tarve uusien tuotteiden kehittämiseen syntyy tavallisimmin asiakkaiden tarpeista, useimmissa tapauksissa

nykyisten asiakkaiden tarpeista kokea uusia elämyksiä. Yrityksellä voi esimerkiksi olla useita kanta-asiakkaita, joille on joka vuosi kyettävä tarjoamaan uusia elämyksiä (Komppula 2002).

Tuotekehityksessä ja markkinoinnissa heijastuu luontoon perustuvan matkailun monialaisuudesta nousevat ongelmat. Maaseutututkimuksen näkökulmasta maaseutumatkailu nähdään osana maatilataloutta, matkailututkimuksen näkökulmasta se taas on osa matkailuelinkeinoa, matkailun markkinoijat taas näkevät maaseutumatkailun osana matkailuelinkeinon kokonaistarjontaa (Busby & Rendle 2000, 635; Komppula 2004). Maaseutupolitiikan tavoitteena on maaseudun ihmisten hyvinvointi, valtakunnallisen matkailupolitiikan tavoite on matkailuelinkeinon kehittäminen, vielä tulee maaseutumatkailuyrittäjän tavoitteet ennen asiakkaan tavoitteita.

Luontomatkailusta yritystoimintaa -tutkimushankkeen mukaan Oulua eteläisemmissä manner-Suomen maakunnissa luontomatkailun suurimmiksi ongelmiksi koettiin markkinoinnin tehottomuus, verkostoitumisen vähäisyys ja julkisen kehittämistyön tuloksettomuus (Tyrväinen ym. 2002). Yrittäjien tarjoamat harrastusmahdollisuudet perustuvat vahvasti jokamiehenoikeuksiin. Parhaiten yrittäjät pystyvät tarjoamaan luontomatkailijoille rauhallista luontoa omatoimiseen liikkumiseen. Sen sijaan pidemmälle tuotteistettuja palveluita on tarjolla heikommin. Erillismaksun vaativista harrastusmuodoista nousi tärkeimmäksi kalastus, vaikka mato-onginta ja pilkkiminen sisältyvät jokamiehenoikeuksiin.

Eko- ja luontoyrittäjyyden näkökulmasta oireellista on yritysten hyvin erilainen toimintakonsepti ja suuntautuminen usein monelle toimialalle. Moni toimii elämysmatkailussa ja samaan aikaan myös tuotekehitystyössä mitä lukuisimmissa luonnonvarojen käyttöön ja jalostukseen sekä markkinointiin pyrkivissä tehtävissä. Yrittäjä on hankkinut itselleen useita rooleja innovaatioympäristössä ja toteuttaa niitä samanaikaisesti, usein vielä vähäisesti verkostoituneena ja pienin resurssein. (Luostarinen ja Vanhamäki 2001 s. 60). Ekoyrittäjyys ei ole alueellisesti keskittynyt, mutta sen kasvuodotukset ovat erityisen merkittäviä etenkin suurten taajamien läheisyydessä ja kulutusalueiden tuntumassa.

Luontoyrittäjyys on hajautunut, kuten monet muutkin pienet elinkeinohaarat. Asiakkaat eivät ole riippuvaisia yksittäisistä myyjistä, mutta eivät myöskään tunne koko tarjontaa. Internet on antanut yrittäjille mahdollisuuden keskitettyyn markkinointiin ja parantanut saavutettavuutta. Jos oman toimintaverkon ylläpito laiminlyödään luottamalla markkinoinnissa ainoastaan Internetiin, otetaan suhteellisen suuri riski, koska sen toimivuus saattaa muuttua lyhyelläkin aikavälillä.

4. Luontomatkailuun vaikuttavat toimintaympäristön muutokset

Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportissa (Brunila ja Vihriälä 2004) tarkastellaan globalisaation asettamia haasteita. Pieni väestömäärä ja syrjäinen sijainti edellyttävät logistisia kehitysponnisteluja, toisaalta Venäjä tarjoaa kilpailuetuja muuhun Eurooppaan verrattuna. Työttömyyden epätasainen jakautuminen on haaste työelämälle. Turvallisuus, yhteiskunnan ja organisaatioiden yleisesti hyvä toimivuus ja julkisten palveluiden hyvä taso ovat maamme vetovoimatekijöitä. Menestyminen kiristyvässä kilpailussa edellyttää aktiivista muutosvalmiutta.

Maa- ja metsätalousministeriön ja Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen välisessä tulossopimuksessa ennustetaan toimialaan vaikuttavia kansallisia ja kansainvälisiä kehityssuuntia.

Kansainvälinen kilpailukyky on menestymisedellytys myös kotimarkkinoilla niin tavara-, tieto- kuin palvelutuotannossakin. Korkea teknologia ja osaaminen ovat aiempaakin tärkeämmässä asemassa kilpailukyvyn ylläpidossa. Sähköistyminen ja tietoteknologian kehittyminen muuttaa ihmisten toimintatapoja ja tietotarpeita sekä tiedonhankintakanavia.

Väestön väheneminen maaseudulta jatkuu ja väestö kaupungistuu, mikä vaikuttaa sekä ihmisten arvomaailmaan että harrastus- ja kulutustottumuksiin. Väestö ikääntyy, työvoiman kysyntä lisääntyy ja kulutuksessa vahvistuu ikääntyvän väestön osuus. Suomen kansainvälistyminen jatkuu myös lisääntyvän maahanmuuton myötä ja sen seurauksena etninen hajonta erilaisine kulutustottumuksineen ja toimintatapoineen lisääntyy.

Joustava ja reagointiherkkä verkostotalous korvaa nopeasti jäykkiä ja massiivisia yksiköitä tavara-, palvelu- ja tietotuotannossa sekä viestinnässä. Verkostot rakentuvat pienten toimijoiden hakiessa voimaa yhteistyöstä ja suurten hakiessa joustavuutta toimintojen ulkoistamisen kautta.

Ympäristöasioiden merkitys kasvaa. Eläinten tuotannon ja hyödyntämisen eettisyys vaikuttaa aikaa myöten kulutustottumuksiin. Ympäristönäkökohdilla on kasvava painoarvo päätöksentekotilanteissa, joissa elinkeinojen ja ympäristönsuojelun etujen välillä on ristiriitaa. Suhtautuminen metsästyksen polarisoituu; suurpetojen ja hylkeiden runsaat kannat ovat monille arvo sinänsä ja kiinnostus näihin eläimiin kasvaa yhä. Suhtautuminen kalanviljelyyn ja kalaistutuksiin muuttuu kriittisemmäksi.

Arvonlisäys ja toimeliaisuus painottuvat erityisesti arvoketjun markkina- ja kuluttajapäähän ja alkutuotannon merkitys pienenee. Myös kala- ja porotalouselinkeinojen alkutuotannon kansantaloudellinen merkitys supistuu entisestään. Sen sijaan **riistan, poron ja kalan moninainen hyödyntäminen elämyksellisuuden ja turismin tuotteissa lisääntyy**.

Luonnonlohikantojen elpyminen jatkuu ja luo uusia edellytyksiä hyödyntämisen kehittämiseksi. Täplärapu runsastuu ja täplärapusaaliit kasvavat. Jokiravun kantoja uhkaa taantuminen. Kalalajien arvostuksissa tapahtuu muutoksia, jotka vaikuttavat kalastustapoihin ja istutuksiin. Riistalajistossa nopeimmin runsastuva laji on metsäkauris. Se lisää hirvieläinmetsästyksen mahdollisuuksia, mutta kasvattaa myös vahinkoriskiä. Jotkut muut runsastuvat lajit aiheuttavat vahinkoja kala- ja porotaloudelle. Suojelunäkökohdat ovat yhteiskunnassa tärkeitä jatkossakin, joten yritystoiminnan kehittäminen edellyttää innovatiivisia ratkaisuja vahingoilta suojautumiseen. Maasuorpetojen ja harmaahylkeiden kantojen voimistuminen elvyttää metsästystä ja niihin liittyvää elinkeinotoimintaa. Eräiden taantuvien lajien kannat edellyttävät metsästyksen voimakasta säätelyä.

Muuttuva matkailu -verkkolehdeissä tutkija Janne Ahtola (2000) luotaa **matkailualan toimintaympäristön muutoksia**. Nousevina matkailutrendeinä hän mainitsee kannuste- ja motivointimatkat sekä ympäristömatkailun ohella nostalgiamatkailun ja liikuntamatkailun. Lyhyet lomat yleistyvät ja kaupunkilomien lisäksi myös luonto- ja kulttuurimatkailun suosio kasvaa.

Sekä kotimaassa että lähialueilla sotien jälkeiset suuret ikäluokat ovat saavuttamassa eläkeiän. Alhainen väestönkasvu vielä lisää heidän suhteellista osuuttaan väestössä. Seniorit elävät toimintakykyisempinä ja pidempään kuin heitä aikaisemmat sukupolvet. He ovat varakkaampia, kielitaitoisempia ja kaupunkilaisempia kuin vanhempansa aikanaan. Yhteiskunnalliset normit ovat väljentyneet ja on sallittua toteuttaa rahalla unelmiaan. Seniorit ovat Euroopan kasvava matkailijaryhmä.

Hieman nuorempien keskuudessa on yleistynyt "eloonjäämismatkailu" (tai ns. dark tourism) eri muodoissaan. Omien rajojen kokeilu seikkailumatkoilla myös erämaassa, yhteiskunnan suojaverkon ulkopuolella edustaa ääripäätä tässä trendikategoriassa. Kotitalouksien rakennemuutos merkitsee yksin asuvien määrän lisääntymistä. Perhe- ja pariskuntamatkailun rinnalla pitää ottaa huomioon sinkkumatkailu.

Turvallisuus on viime aikoina korostunut matkailun terveystekijien, rikollisuuden ja terrorismin myötä. Se on muuttanut suomalaisten matkailukäyttäytymistä kotimaasta suosivaan suuntaan. Ulkomaalaiset eivät hakeudu Suomeen sen korkean teknologian ja tietotekniikan vuoksi, vaan arvostavat turvallisuutta, puhdasta luontoa, rauhallisuutta, maantieteellistä eksotiikkaa ja silti hyvää infrastruktuuria. Uutta potentiaalia matkailuun tuovat EU:n uudet jäsenmaat Baltiassa. Ahtola pitää lisäksi Venäjän tilanteen kehittymistä yhtenä Suomen-matkailun kohtalonkysymyksistä.

Myös **Porotalouden tietohuolto** -hankkeen osalta on analysoitu porotalouteen vaikuttavia megatrendejä (Kempainen ym. 2003). Porotalouden tulevaisuutta oli hahmotettu globaalien kehitystrendien kautta. Himasen (2004) mukaan modernia tietoyhteiskuntaa hallitsevat vuoteen 2010 ulottuen jo käynnissä olevat, varsin uhkaavat, maailmanlaajuiset trendit. Niiden mukaan kehityksen kiihtyvä vauhti lisää epävakautta ja jännitteitä. Pyrkimys ekologisesti ja inhimillisesti kestävämpään kehitykseen korostuu. Näiden trendien valossa matkailuun ja erityisesti luontomatkailuun voi kuitenkin olla löydettävissä positiivisia heijastumia. Länsimaisten ihmisten luonto- ja ympäristötietoisuus on vastuullista. Tietotekniikka, digitalisointi ja media-ala lisäävät volyyymiään. Ihmisille kerrotaan luonnon ilmiöistä ja kiinnostus niitä kohtaan saattaa kasvaa. Hyvinvointipalvelut painottuvat sairauksien ennalta ehkäisyyn ja terveyttä edistävien liikuntaharrastusten kysyntä ja tarjonta kasvavat. Maailmanlaajuinen epävarmuus ja kehittyneiden maiden ja kehitysmaiden välisen kuilun syveneminen lisää rauhallisten ja turvallisten kohteiden suosiota. Puhdas luonto on Suomen vaikuttavin vetovoimatekijä ja ympäristövahingot ovat siten suurin tulevaisuuden uhkakuva. Uhkaavista megatrendeistä varsinaisesti mikään ei näyttäisi olevan Suomeen suuntautuvaa luontomatkailua estävä tai vähentävä.

Maaseutumatkailun teemaryhmänkin kehitysohjelma korostaa, että läntisessä Euroopassa on yli 120 miljoonaa senioria eli yli 50-vuotiasta. He tuovat kolmanneksen koko matkailutulosta. Neljän vuosikymmenen kuluttua joka toinen on seniori. Seniorit tulevat olemaan tärkeä kohderyhmä myös maaseutumatkailulle. On sanottu, että ne, jotka keskittyvät nuoriin aikuisiin tai lapsiperheisiin ponnistelevat toissijaisilla vähemmistömarkkinoilla. Raha ja varallisuus tulevat olemaan yhä enemmän seniorien hallussa. Uusi seniorisukupolvi on tottunut kuluttamaan ja he nauttivat kuluttamisesta. Seniorit suosivat ostopäätöksissään tuotteita, jotka ovat luotettavia, järkeviä, turvallisia, mukavia, hyödyllisiä ja hyvälaatuisia. Seniorit eivät osta pikaisesti eikä hätäisesti - heillä on aikaa. Näin ollen viestinnän merkitys kasvaa tälle kohderyhmälle myytäessä. Toinen merkittävä kohderyhmä on sinkkunaiset, jotka myös kaipaavat heille erilaistettuja tuotteita.

Maaseutumatkailun teemaryhmän vision mukaan maaseutumatkailu on vuonna 2007 olennainen ja kiinteä osa Suomen matkailua ja maaseutua elinkeinona, työllistäjänä sekä kulttuurisena elävöittäjänä. ”Taloudellisesti menestyvien, jatkuvasti kehittyvien perhe- ja pienyritysten verkostot tuottavat matkailupalveluita maaseudun luontaisia voimavaroja hyödyntäen, korkealaatuisia kokemuksia vaativille, kestävän kehityksen periaatteita kunnioittaville koti- ja ulkomaisille asiakkaille kaikkina vuodenaikoina” (Komppula 2004).

Matkailun edistämiskeskuksen (2004) pidemmän aikavälin ennusteessa matkailun tulevaisuuskuvista päätarkastelumuuttujiksi on valittu matkailun kokeminen turvalliseksi ja maailmantalouden kehityksen vakaaksi. Nelikenttään syntyy skenaariot, joita nimitetään Onnelaksi (matkustaminen turvallista ja maailmantalous vakaa), Lintukodoksi (matkustaminen turvallista ja maailmantalous epävakaata), Pokeriksi (matkustaminen turvatonta ja maailmantalous vakaata) sekä Umpioksi (matkustaminen turvatonta ja maailmantalous epävakaata). Skenaarioista Onnelassa, Lintukodossa ja Umpiossa luontoon liittyvällä matkailulla on keskeinen sija, tosin eri skenaarioissa erilaisin painotuksia.

5. Suhtautuminen luontomatkailuun ja ristiriidat

Luontomatkailu sijoittuu elinkeinon edellytysten kannalta utilismin ja humanismin välimaastoon. Utilismissa luonto nähdään tosiasiasa vain raaka-aineena ja taloudellisen voiton lähteenä. Matkailusta ja sen kohteista on tullut hyödykkeitä ja kuluttamisen kohteita. Kansallispuistoissa aiemmin kävijöistä on tullut asiakkaita, mikä ilmentää luonnon matkailullisia markkina-arvoja. Sosiaalisen ja paikallisen kestävyuden näkökulmasta matkailun työllisyysvaikutukset ovat hyvinvoinnin jakaantumisen kannalta tärkeä mittari (Saarinen 1997 ja 1999).

Vuoriston (2002) mukaan Suomessa on kaksi kaikenlaiselle kulutukselle erittäin altista reunavyöhykettä: pitkä merenrannikko saaristoineen ja Lapin tunturialue. Molemmilla alueilla tuotantoympäristö on vähitellen muuttumassa yhä selvemmin virkistätymisalueeksi. Matkailu- ja suojelutahojen edustama ylipaikallinen tulkinta luonnosta saattaa olla ristiriidassa paikallisten asukkaiden kokemusperäisen käsityksen kanssa (Sorsa 2004a).

Matkailun kehittäminen voi tapahtua ulkopuolisten ehdoilla ja ulkopuolisia varten. Vastakkain asetetaan keskus-periferia, pohjoinen-etelä, maaseutu-kaupunki, oma tila-ulkopuoliset tunkeilijat. Ristiriitoja luonnonsuojelun eri käyttömuotojen välille voivat myös aiheuttaa alueen toimijoiden erilaiset käsitykset suojelun tarkoituksesta, tavoitteista, suojelun toteuttamisen keinoista ja ihmisen roolista alueella.

Luontomatkailun ja luonnonsuojelun yhteinen historia sisältää erilaisia aikakausia (Saarinen ym.2000). 1900-luvun alkupuolelta 1960-luvulle saakka matkailun ja luonnonsuojelun nähtiin tukevan toisiaan. Matkailu pelasti luontoa muulta, enemmän tuhoa tuottavalta toiminnalta. Kun matkailun haitalliset vaikutukset tiedostettiin, luonnonsuojelijat kääntyivät vastustamaan turismia. 1900-luvun lopulla matkailusta on tullut jälleen suvaitsevampaa. Matkailijoita on koulutettu vastuulliseen käyttäytymiseen ja matkailun aluetaloudelliset edut ovat tuoneet sille kannattajia. (ks. Sorsa 2004b).

Maaseutupolitiikan ja yrittämisen välille syntyy ristiriitaa siitä, että maaseudun kehittämisessä pääpaino on paikassa, alueessa, ja sen taloudellisen toiminnan vahvistamisessa ja maaseudun ihmisten hyvinvoinnissa, sen sijaan että painotus olisi asiakkaassa ja hänen tarpeissaan. Kehittäminen perustuu olemassa oleviin resursseihin, niihin ”tuotannollisiin” olosuhteisiin, joita kussakin paikassa on olemassa. Jos näistä olosuhteista puuttuu luontainen matkailullinen vetovoima, joudutaan vetovoiman synnyttämiseen panostamaan runsaasti voimavaroja. Tämä taas voi aiheuttaa hukkainvestointeja, jos ei paneuduta ensin siihen, millaisia matkailijoita ja millaisia tarpeita olemassa olevien resurssien puitteissa voitaisiin palvella, mistä näitä matkailijoita löytyisi ja mitä he olisivat valmiita maksamaan haluamistaan palveluista (Komppula 2004)

Luontomatkailuun liittyviä kiistoja on omiaan lisäämään maa- ja vesialueiden käytöstä kiinnostuneiden ja siihen vaikuttavien osapuolten paljous ja eri intressipiirien usein keskenään ristiriitaiset tavoitteet tai että jollain alueella on päällekkäiskäyttöä (Hallikainen 1990, Virtanen 1995). Vaikka paikalliset suhtautuvat luontomatkailuun yleensä myönteisesti niin luonnon virkistyskäyttöön saattaa liittyä ristiriitoja esimerkiksi luontaiselinkeinojen ja luonnonsuojelullisten tavoitteiden välillä.

Tutkimustarpeita syntyy siellä missä on ristiriitoja. Luontomatkailun yhteydessä on olemassa tai voidaan ennakoita ristiriitoja ainakin

- matkailun ja luonnon eri taloudellisten käyttömuotojen välille
- suojelun ja taloudellisen hyötykäytön välille

- yrittäjien ja paikallisten asukkaiden välille
- yrittäjien kesken, sekä saman että eri alojen yrittäjien välille
- yrittäjien ja valtion intressien välillä
- alueiden matkailukohteen olemisen ja luonnonmukaisuuden välille
- jokamiehen oikeuksien ja maksullisuuden välille
- maaseudun kehittämisen ja asiakaslähtöisyyden välille
- matkailuviestinnän, matkailutuotteen ja asiakkaan kokemuksen välille.

Ympäristöministeriön (2002) ohjelma listaa joukon luontomatkailuun läheisesti liittyviä epäkohtia. Epäkohdat on hyvä tiedostaa, vaikka tutkimuksen keinoin niihin ei välttämättä saada ratkaisuja. Luontomatkailun yhteydessä havaittuja ongelmia ovat

- hallinto on hajautunut monelle hallinnonalalle
- alalla on paljon pieniä toimijoita, kausiluonteisuutta ja sivutoimisuutta
- palvelujen saatavuudessa ja alueiden sekä saavutettavuudessa että tarjonnassa (rannat) on puutteita
- palveluiden laatu on epäyhtenäistä
- turvallisuuden varmistuksessa on puutteita
- kysyntä ja tarjonta eivät kohta
- perustutkimus ja jatkuva seuranta on järjestämättä
- talous- ja työllisyysvaikutuksia ei tunneta ja
- koulutuksessa on puutteita.

Näiden epäkohtien parantamiseksi Ympäristöministeriön ohjelma pyrkii vuoteen 2010 mennessä tavoitettiin

- vastuita selkeyttämällä ja tavoitteita yhteen sovittamalla
- luonnossa toimimisen edellytyksiä ja vetovoimatekijöitä säilyttämällä
- tuotteistamisella ja yhteistyötä kehittämällä ja
- tiedon ja osaamisen lisäämisellä.

Strategioiden perustana on yhtäältä kysyntälähtöisyys ja toisaalta kestävä kehitys ja tasa-arvo. Nämä tekijät pohjaavat monin osin Valtioneuvoston periaatepäätöksen (2001) mukaisiin linjauksiin sekä VILMAT -työryhmän näkemyksiin.

6. Tutkimuksen asiakastahot ja tiedontarpeet

Julkisten toimijoiden tavoitteena on luoda edellytyksiä, kuten esimerkiksi kuntien luoda edellytyksiä yritystoiminnalle ja hallinnon luoda edellytyksiä toimialoille. Hallinnon tehtävänä on myös torjua ristiriitatilanteita ja valvoa yhteisesti sovittujen sääntöjen noudattamista. Yleistäen tehtävien luonne vaihtelee alueesta, matkailun kehitysasteesta ja luonteesta riippuen. Matkailun kehittämisen alkuvaiheissa julkishallinnon rooli on luoda kannustimia. Myöhemmin tehtävissä korostuvat ohjaus, kontrolli ja vaikutusten hallinta. Järjestöjen tavoitteena on jäsentensä etujen edistäminen ja valvonta. Elinkeinon ja yrittäjien tavoitteena on puolestaan edistää yritystoiminnan tulosta ja kilpailukykyä. Pienmittakaavaiselle matkailutoiminnalle on tyypillistä myös ns. elämäntapayrittäjäys, jossa toiminta ei jäsenny niinkään kasvun tai tuloksen vaan pysyvyyden ja työn mielekkyyden kautta. Eri toimijoiden tavoitteet määrittelevät tiedontarpeiden sisältöä. Hallinnon tiedontarpeet kohdistuvat todennäköisesti enemmän yrityksiin ja toimintaympäristöön, yrittäjien enemmän asiakkaisiin (taulukko 1).

Taulukko1 . Luontomatkaailun tiedontarve käyttäjäryhmittäin

Yrittäjä	Järjestö	Hallinto
Asiakkaat (kuluttajat ja yritykset) - segmentit - ostopäätösmekanismit - maksuhalukkuus	Toimintaedellytykset - direktiivit, lait ja asetukset - alueelliset avainvaikuttajat	Yritykset (matkanjärjestäjät, ohjelmanpalvelutalot, yrittäjät) - liikevaihto ja työlliset - tuotteet ja palvelut
Markkinat - markkinointikanavat - - kotimaiset & vienti - kysyntä ja tarjonta - verkostot ja yhteistyötahot - kilpailijat - rahoitus	Rahoitusmarkkinat - julkiset ja yksityiset Markkinat - kysyntä ja tarjonta - verkostot	Markkinat - yritysten määrät - rahavirrat Toimintaympäristö - vaikutukset - aluetalouden kytkennät - kansainvälistyminen
Tuotteet - tuotekehitys - tuotantokustannukset - hintataso - kilpailevat tuotteet	Tulevaisuuden trendit ja odotukset	Tulevaisuuden trendit ja odotukset
Tulevaisuuden trendit ja odotukset		

Asiakkaiden erityispiirteet heijastuvat tiedontarpeisiin. Luontomatkaailuyritysten asiakkaina on sekä yrityksiä, jotka tuovat omia asiakkaitaan luontoretkelle, yrityksiä, jotka palkitsevat työntekijöitensä, että perheitä. Ulkomaiset retkeilijät ovat oma asiakasryhmänsä ja myös he ovat usein yritysten asiakasmatkalla tai perhematkalla.

Vaikka yritysasiakkaat ovat luontomatkailuyritysten tärkein asiakasryhmä, voi myös perhematkailu volyyminsä vuoksi olla merkittävää.

Tutkimukseen perustuvaa tietoa luontoon perustuvan matkailun tai maaseutumatkailun volyymistä, työpaikoista tai kehityksestä ei ole (Saarinen 2004). Tiedontuotannon kannalta pitää erottaa tutkimustieto ja tilastotieto, joilla kummallakin on erityispiirteensä. Tutkimukset ovat yleensä kertaluontoisia. Sen vuoksi tutkimuksessa aineisto ei välttämättä ole yhteismitallista ajassa ja paikassa muihin tutkimuksiin verrattuna. Tutkimuksen tulokset voivat olla ilmiötä kuvailevia ja johtopäätökset pohdiskelevia. Tarkoitus vaihtelee tutkimuksesta toiseen.

Tilasto on lähtökohtaisesti toistuvaa tiedonkeruuta ja sen vuoksi ajan ja paikan suhteen yhteismitallista. Tilastoitavat muuttujat valitaan niin, että mitattava kohde pysyy vuodesta toiseen. Tilastossa ilmiötä pyritään kuvaamaan määrällisesti yhteismitallisilla yksiköillä ja tavoite on, että aineisto kerätään kattavasta kehikosta poimitusta otoksesta. Tilaston käyttötarkoitukset eivät ole välttämättä ennalta tiedossa.

Esimerkiksi Tenojoen kalastusmatkailusta voidaan tehdä asiakastutkimus (kysynnästä lähtien), ja tilastokin, käyttäen aineistolähteenä kalastuslupien myyntikehikosta tehtyä otosta. Tällöin oletetaan, että kaikki kalastusmatkailijat sisältyvät luparekisteriin. Sen kanssa vertailukelpoisia ja yhteismitallisia, alueellisia kalastusmatkailutilastoja voidaan tehdä vain kohteista, missä on samanlainen lupamyntimenettely. Valtakunnallisen tilaston vaatimaa lupamyntikehikkoa ei ole. Myös yrityksiä tutkimalla (tarjonnasta lähtien) voidaan tehdä kattava alueellinen tutkimus tai tilastokin kalastusmatkailusta. Valtakunnallista tilastoa varten tarvittaisiin otoskehikoksi soveltuva, riittävän kattava ja kohdentuva rekisteri kalastusmatkailuyrittäjistä.

Taulukko 2. Matkailun tutkimusongelmien luonne ja 'asiakastahot'

	Teoreettiset ja / tai pitkän aikavälin tutkimuskysymykset	Laissa / sopimuksissa esitetyt tietotarpeet	Ajankohtaiset tarjontaa ja kysyntää koskevat soveltavat kysymykset
Tutkimusongelman luonne	Akateemisia tai laajasti tunnistettuja	Sopimuksissa yms. esille tuotuja ongelmia	Nousevat käytännöstä, usein konkreettisia
Miksi?	Tieteellinen ja / tai yleinen tiedontarve	Sopimuksien yms. tavoitteiden täyttäminen edellyttää tietoa	Ongelmien ratkaisu ja kehitystarpeet edellyttävät tietoa
Kenelle?	Tiedeyhteisölle, poliittisille yms. päätöksentekijöille	Yhteiskunnalle, sopimustahoille	Elinkeinolle, alueorganisaatioille yms.

Luontomatkailu on moneen suuntaan kasvava ilmiö ja sen tutkimus on Suomessa verraten nuorta. Lähinnä luonnonsuojelualueisiin kohdistuvia, suhteellisen vakiintuneita tutkimusaiheita on mm. Metsähallituksella, METLalla ja Lapin yliopistolla. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus MTT tutkii mm. maatilamatkailua, joka on myös osa useampaan yliopistoon liittyvää maaseutututkimusta. Matkailualan koulutusta antaa mm. Joensuun yliopiston Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskus. Joensuun yliopisto myös koordinoi Matkailualan verkostoyliopistoa. Verkostoyliopistossa ovat mukana Helsingin kauppakorkeakoulu, Helsingin yliopisto, Joensuun yliopisto, Jyväskylän yliopisto,

Kuopion yliopisto, Lapin yliopisto, Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Oulun yliopisto, Sibelius-akatemia, Svenska handelshögskolan, Taideteollinen korkeakoulu, Tampereen yliopisto, Teatterikorkeakoulu, Turun kauppakorkeakoulu, Turun yliopisto, Vaasan yliopisto ja Åbo Akademi.

Kotimainen luontomatkailututkimus on tähän mennessä käsitellyt muutamia aihealueita, kuten

Luontomatkailun kohdealueet

- kehitys, rakenne ja saavutettavuuden kysymykset
- maisematutkimus
- vetovoimatekijät ja tarjonta

Alueiden käyttö

- talousmetsien virkistyskäytön preferenssit
- turismi luonnonsuojelualueilla
- suojelu- ja retkeilyalueiden kävijätutkimukset: perinteinen asetelma 'määrä ja laatu'

Luontomatkailijat

- matkailijoiden typologiat
- matkailun motiivit (vetovoimatekijät)
- kysyntätutkimukset, LVVI -tutkimus

Luontomatkailun vaikutukset

- erityishuomio haitallisiin ympäristökysymyksiin, vain vähän empiiristä työtä
- luonnonsuojelun kustannukset ja hyödyt (matkailusta hyötyjä)
- kasvava huomio taloudellisiin hyötyihin: VILMAT –työryhmän tehtävänanto

Lisäksi on tutkittu muun muassa talousmetsien virkistyskäytön preferenssejä sekä luontoon perustuvan matkailun, taustaa, käsitteistöä ja muutosta.

7. Tutkimusalueiden kartoitus

7.1. Lähtökohdat ja näkökulmat

Tutkimuskirjallisuuden lisäksi aiheiden kartoituksen keskeisinä kansallisen tason asiakirjoina ja lähtökohtina toimivat mm. Valtioneuvoston periaatepäätös (2001) Suomen matkailupolitiikasta, Valtioneuvoston periaatepäätös (2003) toimintaohjelmasta luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi sekä VILMAT-työryhmässä valmisteltu Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi (Ympäristöministeriö 2002).

Maa- ja metsätalousministeriön maaseutupoliittisen kokonaisohjelman linjan mukaisesti matkailun mahdollisuudet hyödynnetään maaseudun kehittämisessä edistämällä pienyrittäjyyteen ja verkottuvaan yhteistyöhön perustuvaa maaseutu-, kylä-, ja luontomatkailua. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän alainen Maaseutumatkailun teemaryhmä on laatinut maaseutumatkailua koskevan strategian ja toimintaohjelman vuoteen 2007 asti. Suomessa on laadittu miltei jokaiseen maakuntaan maakunnallinen matkailustrategia. Kunnissa matkailua pidetään yleisesti tärkeänä elinkeinona ja kehittämiskohteena ja matkailun kehittäminen kuuluu monien kuntien strategioihin.

Tässä selvityksessä tärkeimpinä näkökulmina tutkimusaiheiden suunnittelussa on pidetty kysyntälähtöisyyttä ja elinkeinokeskeisyyttä. Samalla myös kestävyys ulottuvuudet, ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys samoin kuin tulevaisuuden näkökulma on otettu huomioon.

7.2. Ehdotuksia tutkimusaiheiksi

Luontomatkailuun liittyvän kirjallisuuden ja elokuussa 2004 pidetyn tutkijaseminaarin (www.rktl.fi ->Talous ja yhteiskunta -> Vapaa-aika) perusteella voidaan nostaa esiin useita teemoja, jotka tässä ryhmitellään kolmen pääteeman alle: luontoresurssin käyttö, luontomatkailu ja yhteiskunta sekä elinkeinon harjoittamisen ulottuvuus.

7.2.1. Luontoresurssin käyttö

Luontoresurssin matkailukäyttöä voidaan tarkastella yritysten ja yksittäisten matkailijoiden kautta. Erityisesti yrittäjien luonnon käyttöä ja luontosuhdetta on Suomessa ja myös kansainvälisesti tutkittu varsin vähän (ks. Sorsa & Saarinen 2003). Luontomatkailuyrittäjän profilitutkimuksen tavoitteena on löytää luontomatkailuyrittäjistä taustamuuttujia, toimintatapoja ja maantieteellisiä tai luonnontieteellisiä toiminta-alueita, joiden perusteella yrittäjiä voi jaotella ryhmiin ja tyypitellä. Ryhmiä voi myöhemmin käyttää tarkasteluihin, jotka eivät sovellu koko yrityskehitykseen. Yrittäjien asenteet, kokemukset ja odotukset sekä niiden muutokset ovat keskeisiä tutkimuskohteita.

Luontomatkailijoihin liittyvällä tutkimuksella pyritään profiloimaan luontomatkailijoita. Siihen sisältyvät heidän sosioekonomiset taustansa, matkailun motiivit ja näkemykset luontomatkailusta ja sen kehittämistarpeista. Näiden perinteisten tutkimusteemojen lisäksi tutkimuksin tulisi kartoittaa matkailijoiden suhdetta paikallisiin asukkaisiin, yrittäjiin ja yhteisöihin sekä havainnollistaa näiden

sekä matkailijoiden keskinäisiä vuorovaikutussuhteita. Myös luontomatkailijoita voidaan pyrkiä luokittelemaan erilaisiin typologioihin.

Profiilitutkimusten keskeisiä tutkimusmenetelmiä ovat kysely- ja haastattelututkimukset. Yrittäjien otoskehikkona voidaan käyttää Maaseudun pienyritysrekisteriä, Luontoyritysrekisteriä, Maaseutumatkailun teemaryhmän yritysrekisteriä sekä mökkejä vuokraavia yrittäjiä, mikäli rekisterien pitäjät suostuvat yhteistyöhön. Matkailijoiden otoskehikkona voidaan käyttää väestörekisteriä. Myös muita matkailijakehikoita pitää selvittää.

I Luontoresurssin käyttö

Resurssia hyödyntävät palveluntarjoajat

- Luontomatkailuyrittäjän profiili
 - toimintakonsepti, luontosektori, asiakkaat / ulkopuoliset sidosryhmät
 - yhtiömuoto / työllistävyys, pää- / sivuammatti, ympärivuotisuus,
 - paikallisuus / liikkuvuus, odotukset

Luontomatkailupalveluiden kuluttajat

- Luontomatkailijan profiili
 - motiivit: miksi haluaa johonkin paikkaan, jotain toimintaa
 - mikä kohde tai toiminta kiinnostaa
 - päätöksenteko, mikä vaikuttaa valintaan
 - luontokokemus, mikä muuttui kokemuksen mukana
 - luontomatkailun hyvinvointivaikutukset
 - puutteet luontomatkailutarjonnassa
 - luontomatkailun esteet

Luonnon vaikutus luontomatkailuun

- Luonnon tarjoamat mahdollisuudet ja käytön kestävyys
- Luontokohteet, variointi ja uusien ideointi, ei perinteisten suojelualueiden, vaan ”uusien” kuten Natura 2000 alueiden tarjoamat luontomatkailulliset mahdollisuudet yhdistettyinä ko. alueiden muuhun käyttöön
- Uudenlaiset aktiviteetit
- Erämaisuus / luonnontilaisuus, maisema
- Puhtaan luonnon maine
- Turvallisuusteema

Vakiintuneen luontonäkökulman lähtökohta on matkailun vaikutukset luontoon. Tällä kertaa tavoitteena on tarkastella luonnon asettamia reunaehtoja ja tarjoamia mahdollisuuksia matkailulle ja matkailijoille. Jälleen tutkimus voi hyödyntää typologioita, luontotyyppejä, vuodenaikoja, maantieteellisiä aluejakoja, yrittäjätyyppejä ja matkailijatyyppejä.

Mahdollisia yhteistyötahoja tutkimuksille olisivat esimerkiksi Lapin yliopiston Kauppatieteiden ja matkailun tiedekunta, Oulun yliopiston Maantieteen laitos, METLA, Jyväskylän yliopiston Liikuntatieteellinen tiedekunta ja MEK.

7.2.2. Luontomatkailu ja yhteiskunta

Luontomatkailun hallinnon ja ohjauksen tiedontarve on noussut esiin vasta hiljakkoin. Vastuutahoja on useita ja sekä hallinnon että kohteen hajanaisuus haittaavat systemaattista lähestymistä. Lisäksi yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat toimintaympäristöön, ja toisaalta säädökset muuttuvat hitaasti. Luontomatkailualalla toimivat saattavat kokea säädökset haitallisina tai epämielekkäinä ja toisaalta hallinto joutuu ongelmien eteen tulkitessaan ja soveltaessaan säädöksiä yhteiskunnan ja elinkeinon muuttuessa. Tutkimus voisi tarkastella säädöskehitystä sekä alalla toimivien yrittäjien että ohjausta toteuttavan hallinnon näkökulmasta. Jokamiehenoikeudet on luontomatkailua laajasti ja oleellisesti koskeva hallinnollinen yksityiskohta ja ansaitsee jatkossakin oman tarkastelunsa.

II Luontomatkailu ja yhteiskunta

Hallinto, ohjaus ja rajoitukset

- Lainsäädännön antamat reunaehdot
- Jokamiehenoikeudet / maa- ja vesialueiden omistus
- Hallinnon ja ohjauksen tarpeet: tietovarannot, markkinarakenteet, kysyntä, tarjonta, julkiset ja yksityiset rahavirrat

Vuorovaikutukset ja yhteistyö

- Vaikutukset aluelouteen
 - taloudellisten vaikutusten jakautuminen
 - luontomatkailu aluepolitiikan välineenä
- Luontomatkailun ja perinteisten elinkeinojen suhteet
 - matkailun, metsätalouden, maatalouden, keräilytuotteiden, porotalouden, kalastus, metsästys jne. keskinäiset suhteet
 - riistan ja kalan arvo ja arvostus sekä paikalliset ja matkailulliset kulttuuri- ja perinne-kysymykset
 - luonnon ja sen tuotteiden hyödyntäminen kulttuurisena kysymyksenä
- Paikallisyhteisöjen, matkailun ja luonnonsuojelun suhde
 - paikallisten asukkaiden, maanomistajien, yrittäjien ja matkailijoiden yhteisöt ja näiden välinen vuorovaikutus, yhteisödynamiikka, esim. suhtautuminen ulkopuoliseen käyttöön
 - luontomatkailun ja paikallisten elinkeinojen, maanomistuksen ja harrastuksen konfliktit
 - luontomatkailun ja luonnonsuojelun väliset ristiriidat

Hallinnon elinkeinoa koskeva tietovarantotarve voidaan kertaluonteisesti kattaa tutkimuksellisin keinoin ja samalla voidaan pyrkiä hahmottelemaan ne puutteet, jotka toistaiseksi estävät tilastotyypisen, toistuvan tiedontuotannon.

Tutkimusmenetelminä tärkeimpiä ovat tilastomateriaalin käyttö, haastattelut ja kyselyt. Yhteistyötahoina ja tutkimusten vetäjinä ja koordinoijina luontevia olisivat yliopistot ja sektoritutkimuslaitokset, kuten SYKE ja MTT. Informantteina voisivat olla ministeriöiden ja TE-keskusten avainhenkilöt sekä jälleen luontomatkailuyrittäjät.

Matkailulla on tärkeä alueellinen rooli paikallisen yrittäjyyden lisääjänä, alueiden elinvoimaisuuden parantajana ja tunnettuuden kohentajana. Aluetalouden näkökulmasta saattaa olla mielekästä tutkia koko matkailun aluetaloutta ja siitä erotella luontomatkailu omana osuutenaan. Näin luontomatkailu tulee suhteutetuksi oikeaan mittakaavaan. Yhteistyötahoja ja asiantuntemusta voidaan hakea esimerkiksi Jyväskylän yliopiston Taloustieteiden tiedekunnasta, Oulun yliopiston Maantieteen laitokselta ja Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksesta Seinäjoelta.

Luontomatkailun vuorovaikutuksia voidaan tutkia tapaustutkimuksin ja niihin päästään käsiksi aiemmin tehtyjen kyselytutkimusten perusteella. Tapauksia suunnitellaan kerättäväksi eri maantieteellisiltä kohdealueilta, erityyppisestä luontomatkailusta ja eri yhteisöistä. Omana aihekokonaisuutenaan voidaan todennäköisesti erottaa eri instituutioiden väliset konfliktit, niiden ennakointi ja ratkaisumahdollisuuksien kartoitus. Työssä käytetään hyväksi haastattelujen ohella kirjallisten aineistojen analyysiä. Yhteistyötahoja ja asiantuntemusta löytyy esimerkiksi Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitokselta.

7.2.3. Elinkeinon harjoittamisen ulottuvuus

Vaikka luontomatkailu elinkeinona tukeutuu luontoon, yrityksen ei tarvitse sijaita maaseudulla. Luontomatkailuyrittäjyys ei välttämättä ole sama kuin maaseutuyrittäjyys ja sille toinen mahdollisesti sopiva viitekehys on pien- ja perheyrittäjyys.

Yrittäjyyden alkuvaiheen ongelmat ja tiedontarpeet liittyvät asiakkaiden hankintaan, matkailutuotteiden suunnitteluun ja toiminnan kannattavuuteen. Aiheesta on runsaasti kirjallisuutta ja yrittäjistä valmiiksi kerättyä tietoa. Elinkaaren seuraavassa vaiheessa tulee tärkeäksi pitää vanhat asiakassuhteet tarjoamalla lisää uusia elämyksiä eli tuotesuunnittelu ja markkinointi korostuvat. Luontomatkailuyrittämisessä hyötyjä voisi olla saavutettavissa yritysten erityisten menestystekijöiden tutkimisessa.

Sekä maaseutuyrittäjyydestä, pien- ja perheyrittäjyydestä että matkailusta on olemassa aikaisempaa tutkimustietoa, josta voi ensin tehdä kirjallisuuskatsauksen. Sen pohjalta työtä voi jatkaa kohdentamalla aihetta luontomatkailuyrittämiseen.

Luontomatkailuyrittämiseen liittyy muutamia, yksittäisiä erikoisteemoja, joiden ympäriltä on löydettävissä tutkimuksellisia haasteita. Luontomatkailuyrittäjä tyypillisesti tarjoaa ohjelmalvelua asiakkailleen. Yrityksen maine ja asiakastyytyväisyys rakentuvat persoonallisuuksien varaan. Yrittäjä joutuu hajottamaan itsensä moneen eri toimintaan ja siitä voi tulla toiminnan pullonkaula. Miten työ pitää jaksottaa ja ulkoistaa, mitä hyötyjä on saavutettavissa verkottumalla? Luonnon kanssa toimittaessa tulee väistämättä vastaan kausiluontoisuus, neljä vuodenaikaa. Voidaanko toimintaa venyttää optimikauden ulkopuolelle? Miten luontomatkailuala voi hyötyä matkailijoiden turvallisuushakuisuudesta tai terveystietoisuudesta? Mitä tarjottavaa luontomatkailulla on tulevaisuuden erityisryhmille kuten senioreille ja sinkuille? Millaiset ovat ylipäättään luontomatkailualan tulevaisuudennäkymät? Tulevaisuutta voidaan tarkastella skenaariotyöskentelyllä ja kehittää luontomatkailulle vaihtoehtoisia tulevaisuuden toimintamalleja.

III Elinkeinojen harjoittamisen ulottuvuus

Yritystalous

- Tuotteet, markkinointi, verkostot ja yhteistyö
- Markkinat, asiakkaat, kilpailu
- Ilmaisuuksien ja maksullisuuden konflikti, lisäarvon tuottaminen

Luontomatkailuyrittämisen erikoisteemat

- Työvoimaintensiivisyys
- Kausiluontoisuus
- Sidossuhteet

Tulevaisuus

- Luontomatkailuyrittämisen näköalat vuoteen 2020

Elinkeinojen harjoittamisen tutkimuksessa yhteistyötahoina olisivat luontevia esimerkiksi MTT, Jyväskylän yliopiston Taloustieteiden tiedekunta ja Joensuun yliopiston Taloustieteen laitos.

8. Tutkimussuunnittelun tekniset osuudet

8.1. Tutkimuksen verkostoituminen

Nyt rakenteilla olevassa luontomatkailun tutkimusohjelmassa tulisi elokuun seminaarilaisten mielestä olla mukana paitsi RKTL, Oulun yliopisto, Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Kalatalouden Keskusliitto, Joensuun yliopisto, Jyväskylän yliopisto ja Matkailualan verkostoyliopisto myös ainakin METLA, Lapin yliopisto, MEK, Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus Seinäjoelta, Joensuun yliopiston Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskus (SKK). Maankäytön suunnittelijoiden mukanaolo olisi hyödyllistä.

8.2. Tutkimuksen rahoitus

Kansallisen, julkisen rahoituksen löytäminen monen ministeriön toimialalla olevalle tutkimuskohteelle tulee olemaan haasteellista. Kansallinen rahoitus pitää kuitenkin olla kunnossa, ennen kuin voi tavoitella EU-rahoitusta. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos on suhteellisen uusi toimija luontomatkailututkimuksessa ja siksi sen vastuu aloitettavan tutkimuksen laadusta on erityisen suuri.

Päävastuu matkailupolitiikasta on kauppa- ja teollisuusministeriöllä, jonka alaisena Matkailun edistämiskeskus vastaa Suomeen suuntautuvan matkailun edistämisestä ja tukee matkailupalvelujen kehittämistyötä. Sisäasiainministeriön vastuualueeseen kuuluva aluepolitiikka koskettaa matkailun kehittämistä alueellisen kehittämisen näkökulmasta. Maa- ja metsätalousministeriön maaseutupoliittisen kokonaisuohjelman linjan mukaisesti matkailun mahdollisuudet hyödynnetään maaseudun kehittämisessä edistämällä pienyrittäjyyteen ja verkottuvaan yhteistyöhön perustuvaa maaseutu-, kylä-, ja luontomatkailua. Työhallinto on usein merkittävänä rahoittajana suurissa matkailuun liittyvissä investointihankkeissa. Liikenne- ja viestintäministeriöllä on keskeinen rooli matkailun toimintaedellytysten turvaamisessa. Ympäristöministeriön tehtävänä on turvata matkailun tarvitsemaa hyvää ympäristöä. Opetusministeriö tukee kulttuuria, vastaa koulutuksesta ja luo yleisiä edellytyksiä liikunnalle. Kaikki nämä vastuualueet ovat yhteydessä matkailuun (Komppula 2004).

Suomen Akatemian jo päättynyt Luonnonvarojen kestävä käytön tutkimusohjelma, joka sisälsi Luonnon ja kulttuurin tilat -tutkimuksen, on esimerkki Akatemian rahoittamasta, luontomatkailuun suuntautuneesta hankkeesta.

EUn VII puiteohjelma FP7 on suunnitteluvaiheessaan. Euragri on maataloustutkimusfoorumi, jonka tutkimustavoitteissa esiintyy maatalouden monivaikutteisuuden (multifunctionality) lisääminen tuomalla maatalouden yhteyteen lisää yrittäjyyttä uusilla alueilla mm. matkailussa.

8.3. Tutkimushankkeiden välinen yhteistyö

RKTL:ssä pitää selvittää tiedonkeruusuunnitelmien yhtymäkohdat kala- ja riistavarojen seuranta- ja arviointiprosessin kanssa. Riistatalouden sosioekonomisten tutkimusten esisuunnitelmalla (Salmi ym. 2004) on todennäköisesti useampia yhtymäkohtia luontomatkailun tutkimuksen kanssa. Samoin Porotalouden tulevaisuus -hanke (Meristö ym. 2004a, 2004b ja 2004c) sisältää poromatkailua käsitteleviä

osuuksia ja Porotalouden tietohuolto -hankkeessa (Kempainen ym. 2003) on mietitty koko porotalouden tiedontarpeita matkailu mukaan lukien. Kalatalouden tulevaisuusfoorumi on vastikään valmistellut kuvauksen kalatalouden mahdollisista maailmoista (Laitinen ym. 2004 ja 2005). Yksi neljästä tulevaisuusskenaarioista on matkailupainotteinen. Suunnittelutyön tarkentuessa niin luontomatkailun kuin kalatalouden osalta, yhteistyö saattaa olla tarkoituksenmukaista. Laajemmin on tavoitteena pystyä estämään tutkimusten päällekkäisyys ja jo tutkittujen aiheiden toistaminen.

8.4. Olemassa olevat rekisterit

Luontomatkailuyrittäjien ja ohjelmapalvelutuottajien seulonta eri rekistereistä on haasteellinen tehtävä. Kaupallisten osoitetalojen, alueellisten yritysrekisterien sekä portaaliverkostojen lisäksi on joukko julkisia rekistereitä (taulukko 3), jotka ovat kuitenkin alipeittoisia. Ulkomaisia luontomatkailijoita saapuu Suomen sekä omatoimisesti että yritysten kustantamina. Heidän osuutensa luontomatkailusta näkyy ainoastaan tarjontapuolen otoksen yhteydessä ja vain ostopalveluja käyttäneiden osalta. Ulkomaisia matkailukalastajia olisi mahdollista seuloa myös MEKin rajahaastattelututkimuksissa.

Kysyntäpuolen rekisteritilanne on kohtuullinen. Valtakunnallisessa luontomatkailun tiedonkeruussa kysyntäpuolelta kehikkona joudutaan käyttämään väestörekisteriä, koska muuta riittävän kattavaa kehikkoa ei ole. Väestörekisteriotanta voidaan tehdä kotitalouskohtaisesti, jolloin mukaan saadaan kaikki ikäryhmät. Otannan pitää olla riittävän suuri, jotta aineisto on kattava ja alueellisen tarkkuuden vaatimukset täyttävä.

Olemassa olevien rekistereiden käyttöä haittaavat erityisesti kohdentumattomuus ja alipeitto. Luontomatkailuyritysten seulonta rekistereistä on ongelmallista, jos rekisterissä ei ole tietoja, joiden mukaan se voidaan kohdentaa luontomatkailun elinkeinonhaaralle. Alipeittotapauksessa yritysrekisteri ei sisällä kaikkia tutkittavan kohdejoukon eli luontomatkailualan yrityksiä. Monialayritykset rekisteröidään usein pääliiketoiminta-alueen mukaan, jolloin suhteellisesti merkittäväkin luontomatkailuyrittäjä voi kokonaan jäädä rekisteröitymättä. Muun muassa majoitustilastointivollisuus alkaa kymmenen huoneen tai mökin vuokraamisesta. Kirjanpitovelvollisuuden alaraja kulkee noin 9 000 euron vuosiliikevaihdon kohdalla ja jättää siis sitä pienemmän yritystoiminnan pois esimerkiksi Kaupparekisteristä.

Taulukko 3. Julkisia yritysrekistereitä.

Rekisteri	Ylläpitäjä	Sisältö
Maaseudun pienyritysrekisteri	MTT	henkilöstö ja liikevaihto toimialoittain (mm. matkailu- ja virkistyspalvelut, palveluala)
Yritys- ja toimipaikkarekisteri	Tilastokeskus	kaikki bruttokansantuotteeseen luettavaa, taloudellista toimintaa harjoittavat yksiköt, kaikki toimialat, n. 325 000 yksityistä yritystä ja yhteisöä
Aloittaneet ja lopettaneet yritykset	Tilastokeskus	liiketoimintaa harjoittavat arvonlisäverovelvolliset tai työnantajana toimivat yritykset
Maaseutuelinkeinorekisteri	MMM / Tike	maaseutuelinkeinohallinnon tukien käsittelyä ja valvontaa varten, sis. mm. toimialan ja tuotantosuunnan
Maatilarekisteri	MMM / Tike	Matilda-tietokanta, tilastoja mm. maatilojen lukumääristä ja tuotantosuunnista; Maatalouslaskenta 2000 sis. mm. muu yritystoiminta
Luontoyritysrekisteri	HY / Makes	tietoja luonnonvaroja hyödyntävistä yrityksistä
Kaupparekisteri (Yritys- ja yhteisötietojärjestelmä)	PRH ja Verohallinto	noin 500 000 kirjanpitovelvollista yritystä
Maaseutumatkailun teemaryhmän yritysrekisteri	MMM / Maaseutumatkailun teemaryhmä	2 165 maatilojen yhteydessä toimivaa matkailuyritystä

9. Lähteet

- Aalto, K., Laiho, M. ja Talonen, H. 1999. Matkailun ohjelmapalveluyritysten myynti- ja informaatiokanavat. Sarja D. Tampereen yliopiston Liiketaloudellisen tutkimuskeskuksen julkaisuja 9, 97 s.
- Ahtola, J. 2000. Matkailun tulevaisuuden trendit ja haasteet. Muuttuva matkailu - verkkolehti 2/2000. <http://www.tourismuninet.org/muuttuvmatkailu/>
- Anon. 2002. Virkistyskalastus Suomessa nyt ja tulevaisuudessa. Maa- ja metsätalousministeriön vapaa-ajan kalatalouden kehittämisstrategia. Maa- ja metsätalousministeriö, Kala- ja riistaosasto. Kala- ja riistahallinnon julkaisuja 58. 87 s. http://www.mmm.fi/julkaisut/kalastus/MMMkrojulkaisu2002_58.pdf
- Brunila, A. ja Vihriälä, V. 2004. Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi. Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 19/2004, 152 s.
- Busby, G. & Rendle, S. 2000. Relatively speaking: Business Goals and Operating Issues for Rural, Family Owned/operated Tourism and Hospitality Businesses. Paper presented at ICSB Brisbane, Queensland. June 2000. 1-20.
- Butler, R. (1999). Sustainable tourism: a state-of-the-art review. *Tourism Geographies* 1(1):7-25.
- Chadwick, R. (1994). Concepts, definitions and measures used in travel and tourism research. In: Ritchie, J.R.B. & Goeldner, C. (eds). *Travel, tourism and hospitality research: a handbook for managers and researchers*, 47-61. John Wiley & Sons, New York.
- Hall, C. M. 2004. Seeing trees in the forest: reflections on local connections for nature-based tourism. In: Saarinen, J. and Hall, C. M. (eds) *Nature-Based Tourism Research in Finland: Local Contexts, Global Issues*. Finnish Forest Research Institute, Research Papers 916:9-17.
- Hallikainen, V. 1990. Luonnon virkistyskäytön perusteet. VAPK-kustannus. Ammattikasvatushallitus. 119 s. + 7 liitettä.
- Hemmi, J. 1995. Ympäristö- ja luontomatkailu, Vapaa-ajan konsultit, Virolahti. 357 s.
- Himanen, P. 2004. Välittävä, kannustava ja luova Suomi - Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin. Teoksessa: Himanen (toim.) *Globaali tietoyhteiskunta. Kehityssuuntia Piilaaksosta Singaporeen*. Teknologiaakatsaus 155/2004. Tekes. pp. 5-31.
- Jafari, J. 1982. Tourism and the host community. *Journal of Travel Research* 20: 3, 26-27.
- Jokinen, E. ja Veijola, S. 1990. Oman elämänsä turistik. Valtion painatuskeskus.
- Järviluoma, J. 2001. Ympäristön käsitteestä luontomatkailun tulkintoihin. Teoksessa: Aho, S., Honkanen, A. & Saarinen, J. (toim.). *Matkailuelämykset tutkimuskohteina: Suomalaisen matkailututkijaverkoston 10-vuotisjulkaisu*. Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B 6. 70-83.
- Kauppa- ja teollisuusministeriö 2004. Matkailun satelliittitilinpitohankkeen loppuraportti. KTM Rahoitetut tutkimukset 8, 114 s.
- Kempainen, J., Kettunen, J. ja Nieminen, M. 2003. Porotalouden taloustutkimusohjelma 2003 - 2007. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. Kala- ja riistaraportteja 281, 56 s. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti281.pdf>

- Komppula 2002. Luontoelämys matkailutuotteeksi - markkinoinnin näkökulma tuotekehitykseen. Teoksessa Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866, pp. 45-64.
- Komppula 2004. Maaseutumatkailu: Maaseudun vai matkailun kehittämistä, asiakkaan vai yrittäjän lähtökohdista. Teoksessa: Lassila, H. (toim.) Maaseutumatkailun tarkastelua. Savonia ammattikorkeakoulun julkaisuja D4/2004, pp. 5-29.
- Kuhmonen, P. 1998. Dialogisuus ja kehollisuus näkökulmina ympäristöfilosofiaan. Teoksessa: Kuhmonen, P. & Sillman, S. (toim.). Jaettu jana, ääretön raja: Pellervo Oksalan juhla-kirja. 250 s.
- Laiho, M., Herranen, V. ja Kivi, E. 2005. Kalastusmatkailun nykytila, kehittämishaasteet ja hanketoiminta Suomessa. Maa- ja metsätalousministeriö, MMM:n julkaisuja 3/2005, 69 s.
- Laitinen, J., Honkanen, A., Kettunen, J., Koskela, J. ja Meristö, T. 2004. Kalatalouden tulevaisuus "Keitä me olemme ja mitä meille kuuluu?" Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. Kala- ja riistaraportteja 331, 36 s. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti331.pdf>
- Laitinen, J., Honkanen, A., Kettunen, J., Koskela, J. ja Meristö, T. 2005. Kalatalouden tulevaisuus - 2. Väli-raportti: "Mitkä ovat mahdolliset maailmat?" Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. Kala- ja riistaraportteja 347, 23 s. + liitteet. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti347.pdf>
- Latomaa, T. 2000. Psykologinen ymmärtäminen; Psykodynaamisen metapsykologisen ja näyttämöllisen ymmärtämisen perusteet. Acta Universitatis Ouluensis, E 42, 274 s.
- Luostarinen, M. ja Vanhamäki, P. 2001. Ekologinen yrittäjyys. Tutkimus kuluttajien, yrittäjien ja kansanedustajien näkemyksistä ekologisen yrittäjyyden kehittämisestä Suomessa. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Jokioinen. 164 s.
- Martikainen, R. 2004. Maaseutumatkailu. Toimialaraportti. Marraskuu 2004. Toimiala Infomedia. KTMn ja TE-keskusten julkaisu. 37 s.
- Matkailun edistämiskeskus 2002a. Matkailun rakenteelliset ongelmat. MEK A:124.
- Matkailun edistämiskeskus 2004. Matkailu vuonna 2020 – faktaa ja fiktiota.
- Meristö, T., Järvinen, J., Kettunen, J. ja Nieminen, M. 2004a. Porotalouden tulevaisuus. "Keitä olemme ja mitä meille kuuluu?". Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. Kala- ja riistaraportteja 298, 50 s. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti298.pdf>
- Meristö, T., Järvinen, J., Kettunen, J. ja Nieminen, M. 2004b. Porotalouden tulevaisuus. "Mitkä ovat mahdolliset maailmat?" Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. Kala- ja riistaraportteja 315, 45 s. + liitteet. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti315.pdf>
- Meristö, T., Järvinen, J., Kettunen, J. ja Nieminen, M. 2004c. Porotalouden tulevaisuus. "Minne voimme mennä ja kuinka?" Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. Kala- ja riistaraportteja 329, 43 s. + liitteet. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti329.pdf>
- More, T. A. & Averill, J.A. 2003. The Structure of Recreation Behavior. Journal of Leisure Sciences 35(4):372-395.
- Myllylä, M. ja Laamanen, M. 2005. Tuotteistettu Kalastusmatkailu. Kalatalouden keskusliitto, Kalatalouden Keskusliiton julkaisuja 153, 208 s.
- Niemi J. & Ahlstedt, J. (toim.) 2002. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2002. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. MTT Taloustutkimus MTTL Julkaisuja 101.

- Pine, B. J. & Gilmore, J. 1999. The Experience Economy, Harvard Business School Press, Boston, 253 s.
- Ryymän, J. 2004. Matkailun ohjelmapalvelut. Toimialaraportti. Marraskuu 2004. Toimiala Infomedia. KTMn ja TE-keskusten julkaisu. 47 s.
- Saarinen, J. 1994. Suojelu- ja virkistysalueiden sosiaalisen kapasiteetin tutkimus. Metsätieteellinen Aikakauskirja - Folia Forestalia 2:65-173
- Saarinen, J. 1997. Matkailun motiivit ja ympäristöt: matkailijatyypin tilasidonnaisuus. Terra 109(2):55-65.
- Saarinen, J. 1999. Luontomatkailu metsän käyttömuotona. Metsätieteellinen Aikakauskirja - Folia Forestalia 1:94-98.
- Saarinen, J. 2003. Commentary: tourism and recreation as subjects of research in Finnish geographical journals. Tourism Geographies 5(2):220-227.
- Saarinen, J. 2004. Viimeinen oljenkorsi? Matkailu ja maaseudun aluekehitys. Maaseudun uusi aika 3:26-38.
- Saarinen, J., Jortikka, S. & Virtanen, E. 2000. Luonnonsuojelualueet ja matkailu. Teoksessa: Saarinen, J., Jortikka, S. ja Virtanen, E. (toim), Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 760:5-12.
- Salmi, J., Salmi, P. & Muje, K. 2002. Kalastuskuntien ja -alueiden profiilit vuonna 1999. Valtakunnallisten postikyselyiden tuloksia. Kala- ja riistaraportteja 247, 41 s. + 3 liitettä.
- Salmi, P., Salmi, J., Lindén, H., Honkanen, A. ja Toivonen, A.-L. 2004. Riistatalouden sosioekonomiset tutkimukset. Esisuunnitelma. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. Kala- ja riistaraportteja 340, 19 s.
- Sievänen, T. (toim.) 2001. Luonnon virkistyskäyttö 2000. METLA, Vantaan tutkimuskeskus. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802, 336 s.
- Sorsa, R. 2004a. Luonnonsuojeluviranomaisen, matkailijan ja paikallisen asukkaan suhde luontoon. Terra 116(2):89-95.
- Sorsa, R. 2004b. The role of tourism in Finnish nature conservation from the Nineteenth Century to the present. In: Saarinen, J. and Hall, C. M. (eds) Nature-Based Tourism Research in Finland: Local Contexts, Global Issues. Finnish Forest Research Institute, Research Papers 916:33-46.
- Sorsa, R. & Saarinen, J. 2003. Kestävyys matkailun yritystoiminnassa Alue ja Ympäristö 32(2):56-66.
- Tilastokeskus 2004a. Matkailutilasto 2004. SVT Liikenne ja matkailu 2004:11, 82 s.
- Tilastokeskus 2004b. Suomalaisten matkailu. Vuosijulkaisu. 64 s.
- TOL 2002. Toimialaluokitus 2002, 3-numerotaso ja koko hierarkia määritelmiseen. www.tilastokeskus.fi -> Tietoa tilastoista -> Luokitukset -> Talousluokitukset -> Toimiala (TOL)
- Tyrväinen, L., Silvennoinen, H. ja Nousiainen, I. 2002. Luontomatkailusta yritystoimintaa. Loppuraportti. Joensuun yliopisto, Metsätieteellinen tiedekunta. 74 s.
- Valtioneuvoston periaatepäätös 13.6.2001. Suomen matkailupoliittiset linjaukset.
- Valtioneuvoston periaatepäätös 13.2.2003. Toimintaohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi.
- Virtanen, P.V. 1995. Maankäytön perusteita 565. Otatieto Oy. 180 s.

Vittersø, J., Vorkinn, M. and Vistad, O. I. 2001. Congruence between recreational mode and actual behavior - a prerequisite for optimal experiences. *Journal of Leisure Research* 33(2):137-159.

Vuoristo, K.-V. 2002. Kestävä matkailukehitys maantieteellisen tutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Nurminen, H. (toim.) *Elämää ja elämyksiä saaristossa. Näkökulmia kestäväan matkailuun*. Kirja-Aurora. Turku s. 13-35.

Ympäristöministeriö 2002. Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkaillen kehittämiseksi. *Suomen ympäristö 535. Alueiden käyttö*. 47 s.